

Ελληνική Δημοκρατία

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

ΠΜΣ Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές

Διπλωματική Εργασία

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εφαρμοσμένη σε περιφερειακό επίπεδο:
η περίπτωση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης

Σοφία Μποτσαρόβα

A.M. 16901

Επιβλέπων καθηγητής: Χαράλαμπος Τσαρδανίδης

Αθήνα, Μάρτιος 2018

Περίληψη

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην εξέταση του βαθμού στον οποίον, η Ρωσία ως ηγεμονική δύναμη εντός του περιφερειακού σχηματισμού της Ευρατικής Οικονομικής Ένωσης (ΕΑΟΕ), μπορεί να εδραιώσει και να διαχειριστεί ένα φιλελεύθερο οικονομικό σύστημα. Για την εξέταση της παραπάνω υπόθεσης, χρησιμοποιείται ως βάση ανάπτυξης η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας και οι θέσεις που αυτή προβάλλει. Διαπιστώνεται ότι λειτουργώντας ως ηγεμονική δύναμη στις παρούσες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, η Ρωσία δεν δύναται να διαδραματίσει τον συγκεκριμένο ρόλο. Ωστόσο, υπό ορισμένες συνθήκες και με τις απαιτούμενες ενέργειες, μπορεί να λειτουργήσει σταθεροποιητικά για τα κράτη-μέλη της ΕΑΟΕ.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	4
Εισαγωγή	5
1. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας: ανάδυση, προϋποθέσεις και περιεχόμενο	6
1.1 Το πλαίσιο ανάπτυξης	6
1.2 Τα προβλεπόμενα καθήκοντα και οι στόχοι του ηγεμόνα	10
2. Η πορεία προς την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: βάση συγκρότησης και περιεχόμενο.....	15
2.1 Από την ΚΑΚ στην ΕΑΟΕ	15
2.2 Περιεχόμενο της Συνθήκης και θεσμική συγκρότηση	22
3. Η υπόθεση της περιφερειακής σταθεροποίησης: επιτεύγματα, αστοχίες της ΕΑΟΕ και ο ρόλος της Ρωσίας	26
3.1 Η θέση της Ρωσίας	26
3.2 Τα οφέλη και οι δυσχέρειες από την ΕΑΟΕ για τα κράτη-μέλη	28
3.3 Μελλοντικές προοπτικές	32
Συμπεράσματα	35
Παράρτημα	37
Βιβλιογραφία	38

Συντομογραφίες

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΑΞΕ: Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

ΓΣΔΕ: Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου

ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

ΕΑΟΕ: Ευρασιατική Οικονομική Ένωση

ΕΕΟΧ: Ευρασιατικός Ενιαίος Οικονομικός Χώρος

ΕΑΤ: Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα

ΕΑΤΕ: Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση

ΕΤΣΑ: Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης

ΚΑΚ: Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΣΣΑ: Οργανισμός για τη διακυβερνητική Συνθήκη Συλλογικής Ασφαλείας

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή ξεκίνησε ως ένας προβληματισμός αναφορικά με τη δυνατότητα εξωτερίκευσης της εσωτερικής σταθερότητας μιας ηγεμονικής δύναμης, σε άλλους δρώντες, στα πλαίσια ενός περιφερειακού σχηματισμού, εντός του οποίου υφίσταται ένας αναλογικά άνισος συσχετισμός δυνάμεων. Για την εξέταση της παραπάνω υπόθεσης, διακρίνονται τρεις ευρύτεροι δρώντες: η Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (ΕΑΟΕ), η Ρωσία και τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ένωσης. Ως βάση της αλληλεπίδρασής τους νοείται το πρόταγμα της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, το οποίο μελετά την υπόθεση της παγκόσμιας οικονομικής σταθερότητας εντός ενός φιλελεύθερου συστήματος, μέσα από την κυριαρχία μιας ηγεμονικής δύναμης. Στη συγκεκριμένη εργασία, η Ρωσία μελετάται ως η ηγεμονική δύναμη εντός της ΕΑΟΕ, η οποία δύναται να φέρει την οικονομική σταθερότητα στα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ένωσης, χρησιμοποιώντας την ίδια την Ένωση προς την κατεύθυνση αυτή.

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η προσέγγιση της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας μέσα από την οποία είναι ορατός ο κεντρικός ρόλος μιας ηγεμονικής δύναμης στο διεθνές σύστημα, για την εγκαθίδρυση ενός ανοιχτού φιλελεύθερου οικονομικού συστήματος. Έπειτα, εξετάζεται η ΕΑΟΕ και οι προγενέστερες προσπάθειες για περιφερειακή ολοκλήρωση στον μετα-σοβιετικό χώρο, προκειμένου να εφαρμοστεί η υπόθεση της ηγεμονικής σταθερότητας, σε έναν σχηματισμό μικρότερου βεληνεκούς. Το τρίτο κεφάλαιο στοχεύει στη μελέτη του ρόλου, που μπορεί εν δυνάμει να διαδραματίσει η Ρωσία για την οικονομική σταθεροποίηση των χωρών της ΕΑΟΕ.

Στόχος της παρούσας εργασίας εξαρχής δεν ήταν η παρουσίαση της επιχειρηματολογίας, που θα οδηγούσε σε προκατασκευασμένα συμπεράσματα, αλλά η μελέτη των διαφορετικών οπτικών και δεδομένων πάνω στο ζήτημα, τα οποία θα οδηγούσαν με τη σειρά τους σε αυτοτελή συμπεράσματα. Ο προβληματισμός που δυσχέραινε σε ένα βαθμό τη συγγραφή της συγκεκριμένης εργασίας είναι η σκέψη ότι, εφόσον η αρχική υπόθεση δεν επαληθεύεται, το συγκεκριμένο πόνημα δεν φέρει ιδιαίτερη σημασία ως ακαδημαϊκό τεκμήριο. Ωστόσο, η δυναμική της συνέχισης της ακαδημαϊκής προόδου έγκειται σε σημαντικό βαθμό και στη δυνατότητα του ερευνητή να διαφοροποιείται από τις αρχικές υποθέσεις, όταν αυτές δε βρίσκουν βάση σε πραγματολογικά δεδομένα.

Κεφάλαιο 1

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας: ανάδυση, προϋποθέσεις και περιεχόμενο

Το κεφάλαιο αυτό στοχεύει στη δημιουργία των απαιτούμενων βάσεων, πάνω στις οποίες θα στηριχθεί η μετέπειτα εξέταση της Ρωσίας, ως ηγεμονικής δύναμης στο περιβάλλον της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (ΕΑΟΕ).

Αρχικά, παρατίθεται το πλαίσιο ανάπτυξης της υπό μελέτη θεωρητικής προσέγγισης και τα ιστορικά παραδείγματα, πάνω στα οποία έχει αυτή έχει αναπτυχθεί και στηριχθεί. Τονίζεται στη συνέχεια, ότι η ύπαρξη μιας ηγεμονικής δύναμης στο διεθνές σύστημα δεν είναι επαρκής συνθήκη για την εγκαθίδρυση της σταθερότητας, αλλά θα πρέπει να συνοδεύεται από μια σειρά επιμέρους προϋποθέσεων, προκειμένου ένα σύστημα να φτάσει στην πλήρη πραγμάτωσή του. Τέλος, καθορίζονται τα καθήκοντα μιας ηγεμονικής δύναμης, προκειμένου να καταστεί δυνατή η υλοποίηση του στόχου της, ο οποίος ενδέχεται βέβαια να διαφοροποιείται ανάλογα με την εκάστοτε προσέγγιση της θεωρίας.

1.1 Το πλαίσιο ανάπτυξης

Σύμφωνα με την θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, έτσι όπως αυτή αναπτύχθηκε κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, με βάση αναφοράς τη ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων¹, η ύπαρξη μιας ηγεμονικής δύναμης στο διεθνές σύστημα, δύναται – υπό ορισμένες προϋποθέσεις- να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην εγκαθίδρυση και διατήρηση ενός σταθερού, διεθνούς φιλελεύθερου συστήματος. Το πρόταγμα λοιπόν της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας έγκειται στην ερμηνεία της ανόδου και της λειτουργίας της σύγχρονης διεθνούς οικονομίας, με βάση τις διαδοχικές φιλελεύθερες κυβερνήσεις (Gilpin, 1995: 90).

Η υπό εξέταση θεώρηση αναπτύχθηκε αρχικά, από τον Charles Kindleberger. Το 1973, στο βιβλίο του *The World in Depression 1929-1939*, ο Kindleberger προχώρησε στην μελέτη των

¹ Στο σημείο αυτό δεν αγνοείται η ύπαρξη διαφοροποιημένων θεωρητικών προσεγγίσεων, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη μιας ηγεμονικής δύναμης δεν λειτουργεί προς όφελος των πιο αδύναμων κρατών στο διεθνές σύστημα (θεωρία της εξάρτησης, θεωρίας των παγκοσμίων συστημάτων), αλλά για θεματικούς κυρίως λόγους, δεν αναπτύσσονται οι προσεγγίσεις αυτές, παρά μόνο δύναται έμφαση στην ρεαλιστική προσέγγιση.

αιτιών που οδήγησαν στην Μεγάλη Ύφεση. Στην μελέτη αυτή, απέδωσε τα αίτια της έντασης και της διάρκειας της Μεγάλης Ύφεσης, στην απροθυμία των ΗΠΑ να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στη διεθνή οικονομία, έπειτα από την άμβλυνση της ισχύος της Μεγάλης Βρετανίας μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Με βάση τα παραπάνω, υποστήριξε ότι για την ύπαρξη μιας φιλελεύθερης και ανοιχτής οικονομίας είναι αναγκαία, σε πρώτο επίπεδο, η ύπαρξη μιας ηγεμονικής δύναμης, η οποία θα λειτουργήσει σταθεροποιητικά για το διεθνές σύστημα. Η απουσία ωστόσο μιας ηγεμονικής δύναμης, δεν συνεπάγεται με την αδυναμία λειτουργίας ή εν γένει ύπαρξης μιας διεθνούς οικονομίας, αλλά προκειμένου ο επιθυμητός τύπος φιλελεύθερης οικονομίας να φτάσει στην πλήρη ανάπτυξη και ακμή του, είναι αναγκαία η ύπαρξή της (Gilpin, 1995: 97).

Η κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει χρησιμοποιηθεί σε σημαντικό βαθμό από τους εκπροσώπους της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας² ως βάση αναφοράς για την ερμηνεία της ανοιχτότητας (openness) και της σταθερότητας του διεθνούς συστήματος (Milner, 1998). Ως βασικά ιστορικά παραδείγματα, όπου η ύπαρξη μιας ηγετικής δύναμης ενόησε την εμφάνιση της φιλελεύθερης παγκόσμιας οικονομίας, χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο η Pax Britannica και η κυριαρχία των ΗΠΑ μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Gilpin, 1995: 98). Η συμβολή της Μεγάλης Βρετανίας, κατά τον 19^ο αιώνα, στην παγκοσμιοποίηση των αγορών, στην φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου, στην κίνηση των κεφαλαίων, και στην άνοδο των πολυεθνικών επιχειρήσεων, θεωρήθηκε ότι έδωσε ώθηση και διατήρησε σε μεγάλο βαθμό την γενικότερη πολιτική και οικονομική σταθερότητα, που χαρακτήριζε τουλάχιστον την ευρωπαϊκή ήπειρο κατά την περίοδο εκείνη (Milner, 1998). Ως εκ τούτου, η συγκεκριμένη μορφή ηγεμονίας που εξασκούσε η Μεγάλη Βρετανία, μπορεί να ερμηνευθεί ως μια πρακτική, που λειτούργησε προς την κατεύθυνση εδραίωσης ενός διεθνούς φιλελεύθερου συστήματος.

Η δεκαετία του 1930 και το τέλος του Α' Παγκοσμίου πολέμου, σηματοδότησαν το απότομο τέλος της βρετανικής ηγεμονίας καθώς και τη διάβρωση των θεμελίων του συστήματος, που είχε οικοδομήσει και προωθήσει η Μεγάλη Βρετανία κατά την προηγούμενη περίοδο. Ειδικότερα, ο αυξανόμενος προστατευτισμός, η διαμόρφωση περιφερειακών συμμαχιών και η μείωση της κινητικότητας των κεφαλαίων θεωρήθηκε ότι -μαζί με το τέλος της ηγεμονίας της

² Βλ. ενδεικτικά Krasner (1976) και Gilpin (1981, 1988)

Μεγάλης Βρετανίας- οδήγησαν το διεθνές σύστημα σε συνεχώς αυξανόμενη οικονομική αστάθεια και ύφεση (Milner, 1998).

Η μετάβαση στην μεταπολεμική περίοδο, έφερε μια μετατόπιση στον συσχετισμό των δυνάμεων, υπέρ των Ηνωμένων Πολιτειών. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ΗΠΑ ηγήθηκαν της δημιουργίας νέων θεσμών προς την κατεύθυνση της συνολικής φιλελεύθερης μεταρρύθμισης της παγκόσμιας οικονομίας, με κυριότερα δείγματα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), την Παγκόσμια Τράπεζα, την Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (ΓΣΔΕ) και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (Jackson & Sorensen, 2006: 293). Έπειτα, προς την ίδια κατεύθυνση λειτούργησε και η συμφωνία που υπογράφηκε το 1944 από τους εκπροσώπους 44 χωρών στο Bretton Woods και προέβλεπε την εγκαθίδρυση του ομώνυμου συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, με το δολάριο ως βασικό θεματικό απόθεμα (Krugman et. al, 2015/1995: 546).

Η σταδιακή δημιουργία ενός ανοιχτού διεθνούς εμπορικού συστήματος και ενός σταθερού νομισματικού συστήματος, βασισμένο στο σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών του Bretton Woods³, ερμηνεύτηκαν από τους αναλυτές της ηγεμονικής σταθερότητας, ως ανάληψη του απαιτούμενου ηγετικού ρόλου από την πλευρά των ΗΠΑ, για την υλοποίηση ενός διεθνούς συστήματος, βασισμένου στην σταθερότητα, υπό την κυριαρχία τους ενώ το σχέδιο Marshall ερμηνεύθηκε ως αναγνώριση από την πλευρά των ΗΠΑ του ιδιαίτερου ρόλου που κατείχαν, για την εδραίωση της ειρήνης και της ευημερίας σε διεθνές επίπεδο (Milner, 1998). Τέλος, τόσο η δημιουργία των συνθηκών για τη σταθερή οικονομική ανάπτυξη των βιομηχανικών χωρών μέχρι τη δεκαετία του 1970 όσο και η ταχεία οικονομική ανάπτυξη χωρών όπως η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα, έχουν αποδοθεί σε σημαντικό βαθμό στην ηγεμονία των ΗΠΑ κατά την περίοδο εκείνη (Milner, 1998).

Με την άμβλυνση της οικονομικής ηγεμονίας των ΗΠΑ⁴, το υπάρχον σύστημα καθώς και η παρεχόμενη από εκείνο σταθερότητα, τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Από τις αρχές του 1960, οι

³ Για μια κριτική αναφορικά με την φιλελευθεροποίηση εμπορικού συστήματος τόσο της Μεγάλης Βρετανίας όσο και των ΗΠΑ κατά τις εξεταζόμενες περιόδους, με τη χρήση εμπειρικών δεδομένων, βλ. Strange, S. (1987) *The Persistent myth of lost hegemony, International Organization*, 41, 551-574

⁴ Υφίσταται ωστόσο αμφισβήτηση εκ μέρους ορισμένων μελετητών (Strange, 1987, Russett, 1985, Nye, 1990), αναφορικά με την άμβλυνση της οικονομικής ισχύος των ΗΠΑ, καθώς προτάσσεται ως κεντρικό επιχείρημα το γεγονός ότι οι ΗΠΑ παραμένουν ισχυρές όσον αφορά τις εναλλακτικές πηγές ισχύος, όπως είναι η

οικονομίες της Ευρώπης και της Ιαπωνίας είχαν πλέον ανασυγκροτηθεί, καλύπτοντας σταδιακά την απόσταση από τις ΗΠΑ ενώ το 1970 παρατηρείται για πρώτη φορά έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο των ΗΠΑ. Δεδομένων των παραπάνω συνθηκών, οι ΗΠΑ προσανατολίστηκαν περισσότερο προς την υπεράσπιση των στενά εθνικών τους συμφερόντων (Jackson & Sorensen, 2006: 294), εισερχόμενες σε μια νέα περίοδο, που χαρακτηριζόταν από «αυξημένο προστατευτισμό, νομισματική αστάθεια και οικονομική κρίση» (Gilpin, 1995: 351).

Από τα παραπάνω ιστορικά παραδείγματα, είναι δυνατό να συμπεράνει κανείς ότι η εκάστοτε ηγεμονική δύναμη, για να είναι αποτελεσματική και να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της εδραίωσης μια διεθνούς φιλελεύθερης οικονομίας, οφείλει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις. Αρχικά, για την εμφάνιση και επέκταση ενός φιλελεύθερου συστήματος αγοράς, σύμφωνα με τον Kindleberger (1975), θα πρέπει να υπάρχει η απαιτούμενη αφοσίωση από την πλευρά της, στις αξίες του φιλελευθερισμού και της οικονομίας της αγοράς και να είναι εμφανής η πίστη της στην φιλελεύθερη ιδεολογία⁵. Έπειτα, λειτουργώντας ενθαρρυντικά προς άλλες μεγάλες οικονομικές δυνάμεις, η ηγεμονική δύναμη θα πρέπει να έχει την ικανότητα να πείσει τις υπόλοιπες οικονομικές δυνάμεις αφενός να ακολουθήσουν τους κανόνες μιας ανοιχτής παγκόσμιας οικονομίας, και αφετέρου να τις πείσει ότι έχουν κοινά συμφέροντα από την εδραίωση και διατήρηση ενός φιλελεύθερου συστήματος (Gilpin, 1995: 97). Όπως θα αναπτυχθεί παρακάτω βέβαια, η στοχοθεσία της ηγεμονικής δύναμης, μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με τη θεωρητική προσέγγιση που υιοθετείται - εντός των πλαισίων της ηγεμονικής σταθερότητας - για τον ορισμό των καθηκόντων μιας ηγεμονικής δύναμης.

στρατιωτική, η τεχνολογική, η οικονομική και η εδαφική. Μάλιστα, όπως επισημαίνει η Strange (1985), κεντρικό ρόλο διαδραματίζει ο τρόπος με τον οποίο υπολογίζεται η αμερικανική υπεροχή, καθώς οι ΗΠΑ έχουν σημαντικό μερίδιο στην παγκόσμια παραγωγή καίριων πρωτογενών προϊόντων, ορυκτών, τροφίμων, βιομηχανικών προϊόντων, υπηρεσιών και είναι ιδιαίτερα ισχυρές στον τομέα των βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας καθώς και στην παραγωγή και διάδοση της δημοφιλούς κουλτούρας (Jackson & Sorensen, 2006: 295).

⁵ Όπως παρατηρεί ο Gilpin (2002: 121), παρατηρείται μια σύγχυση ανάμεσα στους επικριτές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, καθώς θεωρείται ότι η ύπαρξη μιας κυρίαρχης δύναμης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την δημιουργία μιας διεθνούς φιλελεύθερης οικονομίας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι είναι εξίσου αναγκαία η ύπαρξη μιας ηγεμονικής δύναμης, η οποία να έχει συγκεκριμένη δέσμευση έναντι των φιλελεύθερων οικονομικών αρχών.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, απαραίτητες συνθήκες για την ύπαρξη μιας φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας, είναι εκ των πραγμάτων: η ύπαρξη ενός ηγέτη, ο οποίος να είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει τους πόρους που διαθέτει και την επιρροή του, για την εγκαθίδρυση και τη διαχείριση μιας διεθνούς οικονομίας, η οποία θα βασίζεται στο ελεύθερο εμπόριο, τη νομισματική σταθερότητα και την ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίων σε διεθνές επίπεδο (Gilpin, 2002: 127).

Ο Keohane (1984: 490), αναπτύσσοντας τη θεωρία των διεθνών καθεστώτων, υποστήριξε ότι τα διεθνή καθεστάτα είναι εκείνα, που αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση και σταθεροποίηση της διεθνούς οικονομίας. Συγκεκριμένα, ανέπτυξε τη θέση ότι τα διεθνή καθεστάτα συμβάλλουν στην μείωση της αβεβαιότητας, στην ελαχιστοποίηση του κόστους συναλλαγών και στην αποσόβηση των αποτυχιών της αγοράς. Όταν τα κράτη λοιπόν, γίνουν μάρτυρες της επιτυχίας ενός διεθνούς καθεστώτος, μπορούν να προβούν σταδιακά σε αλλαγή της συμπεριφοράς τους, ακόμη και στον επαναπροσδιορισμό των εθνικών τους συμφερόντων, προκειμένου να φτάσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Ένα διεθνές καθεστώς θα μπορούσε να δημιουργηθεί υπό την πίεση μιας ηγεμονικής δύναμης και να αποκτήσει τη δική του υπόσταση με την πάροδο του χρόνου. Από την στιγμή που ένα διεθνές καθεστώς θα δημιουργηθεί, η διατήρησή του είναι μια περισσότερο εύκολη διαδικασία, καθώς οι αναγκαίες συνθήκες για τη διατήρησή του είναι λιγότερο απαιτητικές από αυτές που απαιτούνται για τη δημιουργία του (Gilpin, 2002: 109-111).

1.2 Τα προβλεπόμενα καθήκοντα και οι στόχοι του ηγεμόνα

Η ανάγκη για την ύπαρξη ενός ηγεμόνα, προέρχεται από το είδος των αγαθών, που είναι σε θέση να παρέχει, καθώς θεωρείται ότι η φιλελεύθερη παγκόσμια οικονομία αποτελεί ένα «δημόσιο αγαθό» (Jackson & Sorensen, 2006: 292). Ένας λοιπόν από τους βασικούς στόχους της ηγεμονικής δύναμης, έτσι όπως αυτός έχει οριστεί κυρίως από τον Kindleberger (1981), είναι η διατήρηση του «δημοσίου αγαθού» (Olson, 1965) της φιλελεύθερης ανοιχτής οικονομίας της αγοράς. Υποστηρίζεται συνεπώς, ότι η διεθνής οικονομική σταθερότητα αποτελεί ένα δημόσιο αγαθό, το οποίο είναι σε θέση να παρέχει μόνο μια ηγεμονική δύναμη. Με τον όρο «δημόσιο αγαθό», νοείται ένα αγαθό, το οποίο έχει αρχικά την ιδιότητα της «μη εξαιρεσιμότητας», κατά την οποία δεν μπορεί να απαγορευτεί σε κανέναν η πρόσβαση σε

αυτά και έπειτα της «μη ανταγωνιστικής κατανάλωσης» (Gilpin, 2002 :128), σύμφωνα με την οποία, η κατανάλωσή του «από ένα άτομο, νοικοκυριό ή επιχείρηση δεν μειώνει τη διαθέσιμη ποσότητα του για άλλους δυνητικούς καταναλωτές» (Kindleberger, 1981: 243). Ως άλλα παραδείγματα «δημοσίων αγαθών», θα μπορούσαν να νοηθούν τα συστατικά στοιχεία μιας φιλελεύθερης παγκόσμιας οικονομίας, όπως το νομισματικό σύστημα διεθνών πληρωμών, η δυνατότητα πραγματοποίησης εμπορικών συναλλαγών σε μια ελεύθερη αγορά και άλλα στοιχεία, των οποίων η θεσμοθέτηση συνεπάγεται με τη διαθεσιμότητά τους προς όφελος όλων (Jackson & Sorensen, 2006: 292).

Η ύπαρξη των «δημοσίων αγαθών» συνδέεται άμεσα με την ύπαρξη του φαινομένου του «ελεύθερου καβαλάρη» (free rider), κατά το οποίο το αγαθό της διεθνούς οικονομικής σταθερότητας καταναλώνεται από μικρότερα ή μεσαία σε ισχύ κράτη, χωρίς να αποδίδεται το απαιτούμενο μερίδιο στην ηγεμονική δύναμη. Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι η συμβολή των μικρότερων και μεσαίων σε ισχύ κρατών, στην παραγωγή των δημοσίων αγαθών, δεν μπορεί να είναι επαρκής, λόγω των περιορισμένων ικανοτήτων τους, δημιουργείται για εκείνα ο πειρασμός του «ελεύθερου καβαλάρη» (free rider). Με αυτόν τον τρόπο, η διεθνής οικονομική σταθερότητα, καθίσταται ένα «υποπροϊόν», ένα προϊόν με άλλα λόγια κατωτέρου επιπέδου από αυτό που προοριζόταν να είναι καθώς δεν μπορεί να παρέχεται ολοκληρωμένα, σύμφωνα με τις προδιαγραφές που έχουν καθοριστεί (Jackson & Sorensen, 2006: 292).

Ο ρόλος της ηγεμονικής δύναμης στην συγκεκριμένη περίπτωση, είναι η αποτροπή της «δωρεάν» κατανάλωσης του δημοσίου αγαθού της διεθνούς οικονομικής σταθερότητας, παρέχοντας παράλληλα την εγγύηση ότι το αγαθό αυτό θα διατίθεται σε ένα ανοιχτό σύστημα εμπορικών συναλλαγών με σταθερό νόμισμα (Gilpin, 1995: 100). Για την επίτευξη του στόχου αυτού, ο ηγεμόνας μπορεί να επιβάλλει τις ανάλογες ποινές, διότι το συμφέρον του από την ομαλή λειτουργία του συστήματος καθίσταται εξαιρετικά σημαντικό (Jackson & Sorensen, 2006: 292). Η παραπάνω πρόβλεψη για τη διατήρηση των δημοσίων αγαθών και την αποτροπή της ελεύθερης κατανάλωσής τους, αποτελεί καίριο επιχείρημα για τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας (Snidal, 1985).

Εκτός από τη διατήρηση του δημοσίου αγαθού της διεθνούς οικονομικής σταθερότητας και την αποτροπή των άλλων κρατών από τη δωρεάν κατανάλωσή του, η ηγεμονική δύναμη

οφείλει να επιτελεί ορισμένα ακόμη καθήκοντα, προκειμένου να προχωρήσει στην εγκαθίδρυση ενός διεθνούς φιλελεύθερου συστήματος. Τα κυριότερα από αυτά είναι: η διατήρηση της ροής κεφαλαίων προς τις φτωχές χώρες, η ενθάρρυνση για την κατάργηση των εμπορικών φραγμών, η αποτροπή της εκμετάλλευσης κρατών από κράτη που διαθέτουν μονοπωλιακή δύναμη (Gilpin, 1995: 100), η διασφάλιση μιας τάξης στις συναλλαγματικές ισοτιμίες και η επίβλεψη προκειμένου να υπάρχει έστω και ένας μέτριος συντονισμός των μακροοικονομικών πολιτικών των ηγετικών οικονομιών (Gilpin, 2002: 125). Έπειτα, οφείλει να λειτουργεί και ως σταθεροποιητικός παράγοντας σε περιπτώσεις που μια χώρα αντιμετωπίζει δυσκολίες ρευστότητας. Ειδικότερα, καθήκον της είναι σε περιόδους κρίσης να παρέχει ανοιχτές αγορές για τα πλεονάζοντα αγαθά και σε περιπτώσεις που υφίσταται έλλειψη αγαθών, να είναι πηγή υπερπροσφοράς τους. Σε περιπτώσεις διεθνών χρηματοπιστωτικών κρίσεων, οφείλει να αποτελεί δανειστή ύστατης προσφυγής (Gilpin, 2002: 126), καθώς ο καίριος ρόλος της ηγεμονικής δύναμης γίνεται αντιληπτός όχι απλώς μέσω της ικανότητας διατήρησης του υφιστάμενου καθεστώτος αλλά από την ικανότητα διαχείρισης των κρίσεων, που ενδέχεται να προκύψουν. Ως παράδειγμα της παραπάνω θέσης, παρατίθεται κατά κύριο λόγο ο ρόλος της Μεγάλης Βρετανίας ως «έσχατο καταφύγιο δανεισμού», το οποίο, σύμφωνα με τον Gilpin (1995: 105), μετρίασε τις χρηματοοικονομικές κρίσεις του 1825, 1836, 1847, 1866 και 1907.

Σύμφωνα με τους Jackson & Sorensen (2006: 291), προκειμένου να επιτελέσει αποτελεσματικά τον ρόλο της, η ηγεμονική δύναμη οφείλει να διαθέτει ορισμένα επιμέρους στοιχεία, όπως είναι η απαιτούμενη στρατιωτική ισχύς, συνοδευόμενη από την ιδιότητα της εναλλακτικότητας (fungibility) της ισχύος, η οποία θα της επιτρέψει να χρησιμοποιεί την ισχύ της και σε άλλους τομείς της δραστηριότητάς της. Έπειτα, όπως επισημαίνει και ο Keohane (1984: 32), η ηγεμονική δύναμη πρέπει να έχει τον απαιτούμενο έλεγχο σε τέσσερις τομείς: πρώτες ύλες, κεφάλαια, αγορές και το ηγεμονικό συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή των αγαθών ιδιαίτερα υψηλής αξίας.

Εκτός από τα παραπάνω, μια ηγεμονική δύναμη, για την εγκαθίδρυση και προώθηση ενός φιλελεύθερου διεθνούς συστήματος, οφείλει να μην λειτουργεί μονοσήμαντα, εκτελώντας τα καθήκοντά της σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής, αλλά να κάνει χρήση όλων των μορφών

ισχύος που διαθέτει, προκειμένου να πείσει για την ανάγκη διατήρησης ενός ανάλογου καθεστώτος.

Οπότε, η ηγεμονική δύναμη πρέπει όχι μόνο να επιβάλλει τους νόμους της ελεύθερης οικονομίας, προκειμένου να παρέχει το δημόσιο αγαθό της διεθνούς σταθερότητας, αλλά και να ενθαρρύνει τα άλλα κράτη να συμμετέχουν στο κόστος της διατήρησης του φιλελεύθερου συστήματος (Gilpin, 1981: 145). Δεδομένου ότι η κατανομή της εξουσίας είναι υπέρ της ηγεμονικής δύναμης, το κυρίαρχο κράτος, που βρίσκεται στη θέση του ηγεμόνα, μπορεί να προωθήσει την φιλελευθεροποίηση του συστήματος, χρησιμοποιώντας τις απαιτούμενες συμβολικές, οικονομικές και στρατιωτικές ικανότητες (*capabilities*), που διαθέτει καθώς και τη μεγαλύτερη ανάπτυξη και πολιτική ισχύς της, ώστε να πείσει τις υπόλοιπες δυνάμεις για την αναγκαιότητα συμμετοχής στην παραγωγή του δημοσίου αγαθού και της διατήρησής του (Webb & Krasner, 1989). Το μέσο, ωστόσο που μπορεί να χρησιμοποιήσει η ηγεμονική δύναμη, δεν έγκειται μόνο στην πειθώ, καθώς και μεν μπορεί η ηγεμονία να είναι επωφελής και να γίνεται αντιληπτή μέσα από την πειθώ και τον παραδειγματισμό, αλλά ενδέχεται να είναι επωφελής και να εξασκείται μέσα από τον εξαναγκασμό, λειτουργώντας αυταρχικά και μέσω της εκμετάλλευσης (Snidal, 1985). Παρ' όλα αυτά, μια φιλελεύθερη διεθνής οικονομία, σύμφωνα με την θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, μπορεί να σχηματιστεί και να διατηρηθεί μόνο μέσω της κυριαρχίας του πιο ισχυρού κράτους ή κρατών στο διεθνές σύστημα (Gilpin, 1975: 85).

Προκειμένου η ηγεμονική δύναμη να λειτουργήσει παραδειγματικά αναφορικά με τα οφέλη του συστήματος της ανοιχτής αγοράς, ώστε αυτά να κοινοποιηθούν επιτυχώς στα υπόλοιπα κράτη και να εξασφαλιστεί η απαιτούμενη συναίνεση, η παραπάνω διαδικασία θα πρέπει να τεθεί σε ισχύ, με τον αντίστοιχο δυναμισμό εκ μέρους της ηγεμονικής δύναμης (Gilpin, 1995: 101)⁶. Η βασική υπόθεση, πάνω στην οποία στηρίζεται η θέση ότι η ηγεμονική δύναμη, χρησιμοποιώντας τις μορφές ισχύος που διαθέτει, έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει τις υπόλοιπες δυνάμεις, είναι ότι το διεθνές σύστημα αποκομίζει συγκεκριμένα οφέλη, αφού οι ηγεμονικές δυνάμεις είναι σε θέση να επηρεάσουν άλλες, οι οποίες ωστόσο σε κάθε αντίθεση περίπτωση δεν θα αντλούσαν το αντίστοιχο όφελος (Strange, 1985).

⁶ Πρόκειται κατά κύριο λόγο για την προσέγγιση των Gilpin και Krasner, η οποία εστιάζει περισσότερο στη δυνατότητα εξασφάλισης συναίνεσης από τα υπόλοιπα κράτη, παρά στη δυνατότητα παροχής του δημόσιου αγαθού της διεθνούς οικονομικής σταθερότητας (Snidal, 1985).

Μια διαφοροποιημένη οπτική, ως προς τον στόχο της ηγεμονικής δύναμης, παρέχει η κρατικοκεντρική προσέγγιση της θεωρίας, την οποία ανέπτυξαν κυρίως οι Krasner και Gilpin. Το στοιχείο που προστίθεται στη συζήτηση περί της ηγεμονίας, μέσω της προσέγγισής τους, είναι ο παράγοντας του πολιτικού συμφέροντος ως σκοπός της ηγεμονικής δύναμης. Ενώ λοιπόν ο Kindleberger υποστήριξε ότι η ηγεμονική δύναμη θα προχωρούσε στη δημιουργία μιας φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας, τόσο προς όφελός της όσο και προς όφελος του διεθνούς συστήματος, οι Krasner και Gilpin υποστήριξαν ότι στόχος του ηγέτη μπορεί να είναι να προάγει τα πολιτικά του συμφέροντα (Webb και Krasner, 1989). Ο Krasner (1976), για παράδειγμα, παίρνοντας το διεθνές εμπόριο, ως υποπερίπτωση, ισχυρίζεται ότι μια ηγεμονική δύναμη χρησιμοποιεί την ανωτερότητά της προκειμένου να δομήσει το διεθνές εμπόριο προς όφελός της και συμπεραίνει ότι ένα ανοιχτό εμπορικό σύστημα μπορεί μεν να καταλήξει προς όφελος των άλλων κρατών, αλλά αυτό εξαρτάται από τις συνθήκες ανάπτυξης και λειτουργίας του.

Οι προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, με τις συγκλίσεις και αποκλίσεις που διαθέτουν, αναπτύχθηκαν χρησιμοποιώντας ως βάση αναφοράς μια παγκόσμια κλίμακα. Συνεπώς, για την εφαρμογή των επιμέρους συνιστωσών τους σε περιφερειακό επίπεδο, είναι αναγκαία η ορισμένη επανατοποθέτηση τους σε έναν μικρότερου βεληνικού σχηματισμό. Συγκεκριμένα, η έννοια του δημοσίου αγαθού της διεθνούς φιλελεύθερης οικονομίας, που χρησιμοποιεί ο Kindleberger (1975), θα τοποθετηθεί στην κλίμακα μιας ανοιχτής οικονομίας σε περιφερειακό επίπεδο, η οποία θα χαρακτηρίζεται από το ελεύθερο εμπόριο, τη νομισματική σταθερότητα και την ελεύθερη κίνηση των κεφαλαίου, υπηρεσιών και εργατικού δυναμικού.

Κεφάλαιο 2

Η πορεία προς την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση: βάση συγκρότησης και περιεχόμενο

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει την ΕΑΟΕ, ως ένα από τα χρονικά τελευταία στάδια στις προσπάθειες περιφερειακής ολοκλήρωσης, που πραγματοποιήθηκαν στον μετα-σοβιετικό χώρο, από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα. Στόχος είναι να εξεταστεί το ιστορικό υπόβαθρο διαμέσου του οποίου συγκροτήθηκε η Ένωση, ως μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας εκ μέρους τόσο της Ρωσίας, όσο και των εκάστοτε συμβαλλόμενων χωρών, ώθησης της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Για την παρουσίαση των εγχειρημάτων περιφερειακής ολοκλήρωσης, χρησιμοποιούνται ως βάση αναφοράς τα θεσμικά κείμενά τους καθώς και η οπτική των συμβαλλόμενων κεντρικών προσώπων, προκειμένου να αποδοθεί η προβαλλόμενη οπτική απέναντι στην υπόσταση της Ένωσης.

Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου παρουσιάζεται η πορεία από τον περιφερειακό οργανισμό της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών (ΚΑΚ) μέχρι την Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα (ΕΑΟΚ) μέσα από τις προβλεπόμενες Συνθήκες, που οδήγησαν εν τέλει στη θέσπιση της ΕΑΟΕ. Στη συνέχεια του κεφαλαίου, παρουσιάζεται το περιεχόμενο της Συνθήκης για την εγκαθίδρυση ΕΑΟΕ καθώς και τα ισχύοντα θεσμικά όργανα της Ένωσης, η σύστασή τους και οι αρμοδιότητές τους.

2.1 Από την ΚΑΚ στην ΕΑΟΕ

Τα θεμέλια για ένα περιφερειακό πλαίσιο λειτουργίας τέθηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1991 και την επικείμενη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του συνόλου των μέχρι τότε Σοβιετικών Δημοκρατιών. Εντός των συνθηκών αυτών, το σύνολο των μετα-σοβιετικών κρατών ήρθε αντιμέτωπο με την ανάγκη δημιουργίας μιας εθνικής οικονομίας με στόχο την αξιοποίησή της, για την είσοδο στην παγκόσμια αγορά, κάνοντας παράλληλα χρήση της οικονομικής βοήθειας άλλων χωρών (Roberts & Moshes, 2015). Σύμφωνα με τον Slobodchikoff (2014: 156), στον μετα-σοβιετικό χώρο μπορούμε να συναντήσουμε περισσότερους πολυμερείς οργανισμούς, απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη πλευρά του κόσμου.

Τον Δεκέμβριο του 1991 οι επικεφαλής της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας, με τις Συμφωνίες της Μπελαβέζα, συνυπέγραψαν τη δημιουργία της Κοινοπολιτείας

Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ) και την συνακόλουθη παύση λειτουργίας της ΕΣΣΔ. Ύστερα, δια του Πρωτοκόλλου της Άλμα-Άτα, ενσωματώθηκαν στην ΚΑΚ οκτώ ακόμη πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας και στις 25 Δεκεμβρίου του 1991 η ΕΣΣΔ έπαψε και τυπικά να υπάρχει (Μαργαρίτου, 2017: 5).

Για την κατηγοριοποίηση των κρατών-μελών της ΚΑΚ, με άξονα την επιθυμία τους για μεγαλύτερη και μικρότερη συμμετοχή στην ολοκλήρωση αντίστοιχα, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η οπτικοποιημένη μορφή τριών ομόκεντρων κύκλων, σηματοδοτώντας μια ολοκλήρωση «πολλαπλών ταχυτήτων». Συγκεκριμένα, το κέντρο του κύκλου θα συγκροτείται από τις χώρες οι οποίες τάσσονται με πιο έντονο τρόπο υπέρ της περιφερειακής ολοκλήρωσης και αυτές αποτελούν τον πυρήνα ή εναλλακτικά την «Τρόικα» της ολοκλήρωσης (Vinokurov, 2010) - την Ρωσία, την Λευκορωσία και το Καζακστάν. Με θετική μεν προσέγγιση προς την ολοκλήρωση αλλά αποστασιοποιημένη δε, η Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, η Κιργιζία, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν⁷, θα ανήκαν στον μεσαίο κύκλο ενώ ο εξωτερικός θα περιελάμβανε τα εξ' ολοκλήρου αποστασιοποιημένα κράτη, όπως η Μολδαβία, το Τουρκμενιστάν και η Ουκρανία (Hansen, 2013).

Ο βασικός λόγος σύστασης του συγκεκριμένου οργανισμού συνίστατο στην ομαλότερη δυνατή μετάβαση των συμβαλλόμενων χωρών σε ένα μετα-σοβιετικό πλαίσιο (Shendrikova, 2015: 3) καθώς το ενδιαφέρον από την πλευρά τους, κατά την περίοδο εκείνη ήταν περισσότερο προσανατολισμένο στην ειρηνική διευθέτηση πιθανών συγκρούσεων και διαφορών, που σχετίζονταν με τη διάλυση της ΕΣΣΔ (Vinokurov et. al, 2017: 22). Ως εκ τούτου, η ΚΑΚ παρείχε περισσότερο το πλαίσιο για το «πολιτισμένο διαζύγιο» - όπως ονομάζεται κοινώς στη βιβλιογραφία - μεταξύ των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών, χωρίς ωστόσο να τις επηρεάζει σε οικονομικό επίπεδο (Khitakhunov et al., 2017: 60).

Οι αστοχίες της ΚΑΚ εντοπίζονταν κατά κύριο λόγο στην αδύναμη οργανωτική δομή της, τις προτιμησιακές επιλογές των κρατών-μελών ως προς συγκεκριμένες πτυχές της ολοκλήρωσης, τη συμμετοχή τους σε άλλες περιφερειακές οργανώσεις, κάποιες από τις οποίες υποστήριζαν την ΚΑΚ και άλλες που την υποβίβαζαν. Ως εκ τούτου, η συνύπαρξη των χωρών υπό το πλαίσιο της ΚΑΚ δεν οδήγησε στον σχηματισμό μιας ενιαίας περιφερειακής ταυτότητας, με κοινή στοχοθεσία και προσανατόλισε το ενδιαφέρον, κυρίως από την πλευρά της Ρωσίας, σε

⁷ Για λόγους συντομίας, οι παραπάνω χώρες δεν αναφέρονται με την επίσημή τους ονομασία.

μικρότερου βεληνεκούς εγχειρήματα (Hansen, 2013). Από το 1993 και μετέπειτα, οι συζητήσεις των επικεφαλής εστιάστηκαν στην ανάγκη υπερκερασμού των παραπάνω αστοχιών και επανένωσης των οικονομιών των πρώην Σοβιετικών χωρών, προκειμένου να αντισταθμιστούν οι υπάρχουσες δυσχερείς οικονομικές συνθήκες (Roberts & Moshes, 2015).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 δημιουργήθηκαν και επιμέρους περιφερειακοί οργανισμοί «με μια περισσότερο στενή εστίαση» (Zabortseva 2012), οι οποίοι εκτός από τον τομέα της οικονομίας, στόχευαν και στην ολοκλήρωση στον τομέα της ασφάλειας. Ο Οργανισμός για τη Διακυβερνητική Συνθήκη Συλλογικής Ασφαλείας (ΟΣΣΑ) αποτελεί την κύρια στρατιωτική συμμαχία στον χώρο της ΚΑΚ, η οποία εγκαθιδρύθηκε το 1992, ως μια διακυβερνητική στρατιωτική συμμαχία εννέα χωρών, οι οποίες μειώθηκαν μετέπειτα σε έξι. Τα αρχικά μέλη που συμμετείχαν στη συμμαχία, με την υπογραφή της Συλλογικής Συνθήκης Ασφαλείας ή αλλιώς της επονομαζόμενης Συνθήκης της Τασκένδης ήταν η Ρωσία, η Αρμενία, το Καζακστάν, η Κιργιζία, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν, το οποίο αποχώρησε το 2012 (Roberts & Moshes, 2015). Μετά την αποχώρηση του Ουζμπεκιστάν, θεσμοθετήθηκε η συνεργασία μεταξύ των χωρών που απέμεναν, η οποία τέθηκε σε εφαρμογή το 2003.

Το 1994 συνιστά έναν νέο σταθμό στη διαδικασία ολοκλήρωσης τόσο σε πραγματολογικό όσο και σε συμβολικό επίπεδο. Πρόκειται για το έτος, κατά το οποίο, ο πρόεδρος του Καζακστάν, Νουρσουλτάν Ναζαρμπάγιεφ, κατά τη διάρκεια της ομιλίας του στο κρατικό πανεπιστήμιο Λομονόσοφ της Μόσχας, πρότεινε τη δημιουργία μιας ένωσης κρατών, η οποία θα βασίζεται στη διασύνδεση μεταξύ των οικονομιών τους. Ειδικότερα, πρότεινε την αντικατάσταση της ΚΑΚ και των συνακόλουθων ανεπαρκειών της από μια Ένωση, η οποία θα διαθέτει αρχικά μια περισσότερο καθαρή και ολοκληρωμένη δομή και θα παρέχει παράλληλα τις κατάλληλες ρυθμιστικές εξουσίες σε κύριους τομείς της οικονομίας (Eurasian Economic Commission, 2015: 6). Πρότεινε η Ένωση αυτή να βασίζεται στις αρχές της ελεύθερης βούλησης (*dobrovolnost*) και της ισότητας (*ravnopravie*) (Shendrikova, 2015: 16). Οι συνθήκες, υπό τις οποίες έγινε η πρόταση του Ναζαρμπάγιεφ, δεν ευνόησαν τις συζητήσεις γύρω από τις προοπτικές υλοποίησής της, χωρίς ωστόσο αυτό να μειώνει τη σημασία της ως εφαλτήριο για το όραμα μιας Ευρασιατικής Ένωσης.

Μετά την ομιλία του Ναζαρμπάγιεφ, το πρωτόλειο στάδιο της ΕΑΟΕ συνέστησε η υπογραφή της Συνθήκης για Τελωνειακή Ένωση το 1995, μεταξύ της Ρωσίας, της Λευκορωσίας και του

Καζακστάν⁸. Η Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση (EATE) είχε ως πρωταρχικό σκοπό την «προώθηση της ελεύθερης οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών», «του ελεύθερου εμπορίου και της δίκαιης ανταγωνιστικότητας» και τέλος «την εγγύηση της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης των χωρών»⁹. Το 1996, οι τρεις εταίροι εμβάθυναν την Τελωνειακή Ένωση με τη Συνθήκη για την Εμβάθυνση της Οικονομικής και Ανθρωπιστικής Συνεργασίας ενώ τέσσερα χρόνια μετά, τον Φεβρουάριο του 1999, εντάχθηκαν σε αυτήν η Κιργιζία και το Τατζικιστάν, μέσω της υπογραφής της Συνθήκης για την Τελωνειακή Ένωση και τον Ευρασιατικό Ενιαίο Οικονομικό Χώρο (EEOX) (Μαργαρίτου, 2017: 5), οι οποίες προβλεπόταν να τεθούν πλήρως σε εφαρμογή τον Οκτώβρη του 2010, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω¹⁰.

Τον Οκτώβρη του 2000 – έτος κατά το οποίο ανέλαβε την ρωσική προεδρία ο Βλαντίμιρ Πούτιν - υπογράφηκε από τις τρεις χώρες του πυρήνα, στην Αστάνα, την πρωτεύουσα του Καζακστάν, η Συνθήκη για την εγκαθίδρυση της Ευρασιατικής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΑΟΚ), η οποία στόχευε στην αποτελεσματική προώθηση του σχηματισμού της Τελωνειακής Ένωσης και του Ενιαίου Οικονομικού Χώρου. Περισσότερες από 100 συμφωνίες υπογράφηκαν υπό το πλαίσιο της ΕΑΟΚ (Vinokurov et al., 2017: 56).

Τα κυριότερα σημεία της παραπάνω Συνθήκης σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής προέβλεπαν:

- διεξαγωγή συντονισμένης δομικής αναδιοργάνωσης των εθνικών οικονομιών
- κατάρτιση και εφαρμογή κοινών προγραμμάτων κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης
- δημιουργία κοινού συστήματος πληρωμών
- παροχές για την αλληλεπίδραση των διαφορετικών νομισματικών και χρηματοπιστωτικών συστημάτων

⁸ Στο εγχείρημα της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το Πεκίνο, με το οποίο συνέστησε η Μόσχα τον οργανισμό «Σανγκάι 5» με τη συμμετοχή του Καζακστάν, της Κιργιζίας και του Τατζικιστάν, ενώ το 2001 ο οργανισμός αναβαθμίστηκε σε Οργανισμό Συνεργασίας της Σανγκάης (ΟΣΣ) (Μαργαρίτου, 2017: 5-6).

⁹ Σύμφωνα με την επίσημη ιστοτελίδα της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-history>, αρχείο επισκεφθέν 19/02/2018

¹⁰ Τον Απρίλιο του 1997, δημιουργήθηκε ένα ακόμη περιφερειακό σχήμα – η Ένωση Ρωσίας και Λευκορωσίας, στην οποία ωστόσο δεν γίνεται περιιατέρω αναφορά καθώς δομήθηκε σε διμερές επίπεδο.

- δημιουργία ίσων συνθηκών για τη βιομηχανική και επιχειρηματική δραστηριότητα
- σχεδιασμό μιας κοινής αγοράς για τις υπηρεσίες μεταφορών καθώς και ένα ενοποιημένο σύστημα συγκοινωνιών
- εγκαθίδρυση μιας νέας κοινής ενεργειακής αγοράς
- διεξαγωγή κοινής έρευνας και ανάπτυξης στους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας
- δημιουργία ίσων συνθηκών για τις άμεσες ξένες επενδύσεις
- ανάπτυξη ενός ενοποιημένου πολυμερούς και διμερούς νομικού συστήματος και την εγκαθίδρυση και λειτουργία οικονομικών και βιομηχανικών ομάδων (Yesdauletona & Yesdauleton, 2014: 6).

Παρά τις προβλέψεις της Συνθήκης για ώθηση της διαδικασίας ολοκλήρωσης και για ορισμένες θεσμικές βελτιώσεις, οι κυριότερες αδυναμίες των προγενέστερων προσπαθειών παρέμειναν. Μια από αυτές αποτέλεσε η προτιμησιακή επικύρωση ή και η αδυναμία επικύρωσης των απαιτούμενων συμφωνιών της Οικονομικής Κοινότητας από τα εθνικά κοινοβούλια, ανάλογα με τα εκάστοτε συμφέροντα. Η τοποθέτηση της εθνικής υπεροχής υψηλότερα της υπερεθνικής συνεπαγόταν με τον υποβιβασμό της διαδικασία της περιφερειακής ολοκλήρωσης (Shendrikova, 2015: 4). Παρ' όλα αυτά, η σημασία της θέσπισης της ΕΑΟΚ έγκειται στο ότι παρείχε ένα χρήσιμο πλαίσιο συζήτησης και δραστηριοποίησης, προκειμένου να ωθήσει την ολοκλήρωση σε ένα μεταγενέστερο βήμα (Roberts & Moshes, 2015).

Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 2000, η απότομη μείωση των τιμών του πετρελαίου βοήθησαν τη Ρωσία και το Καζακστάν να αποκτήσουν τις απαιτούμενες πηγές για την οικονομική τους διεύρυνση. Έπειτα, με την αύξηση του εμπορίου μεταξύ των χωρών, του όγκου των επενδύσεων και τη μετανάστευση του εργατικού δυναμικού, δόθηκε σημαντική ώθηση στην επονομαζόμενη «ολοκλήρωση από τα κάτω». Στο πλαίσιο αυτό, με δεδομένο ότι οι αυξανόμενοι οικονομικοί δεσμοί απαιτούν και την κατάλληλη θεσμική ρύθμιση, ιδρύθηκε το 2006, από το Καζακστάν και τη Ρωσία, η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα (ΕΑΤ), με κεφάλαιο \$1.5 δις. Περισσότερο από το 50% των δανείων της τράπεζας προσανατολίζεται

προς την προώθηση της ολοκλήρωσης και διοχετεύεται σε έργα, που σχετίζονταν με τις επενδύσεις και το εμπόριο (Vinokurov et al., 2017: 25).

Με ορατά τα αποτελέσματα από την παγκόσμια οικονομική ύφεση που είχε ξεκινήσει από το 2007¹¹, υπογράφεται το ίδιο έτος στο Ντουσαμπέ, την πρωτεύουσα του Τατζικιστάν, η «Συνθήκη για τη δημιουργία Ενιαίας Τελωνειακής Επικράτειας και τη δημιουργία της Τελωνειακής Ένωσης», μεταξύ Ρωσίας, Λευκορωσίας και Καζακστάν, με την Τελωνειακή Ένωση να ξεκινά να λειτουργεί σταδιακά από το 2010.

Η Τελωνειακή Ένωση προωθήθηκε με στόχο τον υπερκερασμό των εμποδίων προς τον δρόμο για μια ανοιχτή και ελεύθερη οικονομική συνεργασία μεταξύ των κρατών (Tarr, 2015). Ο σχηματισμός της Τελωνειακής Ένωσης το 2010, σήμανε την εφαρμογή κοινού τελωνειακού κώδικα, κοινού δασμολογίου, προστατευτικών μέτρων για την εγχώρια αγορά, κοινό σύστημα για το εξωτερικό εμπόριο, τελωνειακές ρυθμίσεις, κατάργηση τελωνειακού ελέγχου στα εσωτερικά σύνορα, ένα κοινό νομικό περιβάλλον δραστηριοποίησης, εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών μεταξύ των τριών χωρών (Eurasian Economic Commission, 2015: 20). Την ίδια περίοδο, ιδρύθηκε το ταμείο της Ευρασιατικής Κοινότητας κατά της Κρίσης, με κεφάλαιο \$8.5 δις, τα οποία υπήρχε η δυνατότητα να δοθούν στα κράτη-μέλη υπό ορισμένες προϋποθέσεις, σε περίπτωση αποδεδειγμένης ανάγκης (Vinokurov et al., 2017: 26).

Μέχρι τον Ιούλιο του 2011, ο τελωνειακός έλεγχος ανάμεσα στην Λευκορωσία, το Καζακστάν και τη Ρωσία είχε αρθεί ολοκληρωτικά και είχε μετατοπιστεί στα εξωτερικά σύνορα της Τελωνειακής Ένωσης. Ως εκ τούτου, οριστικοποιήθηκαν τα ενοποιημένα τελωνειακά σύνορα, δίνοντας τη δυνατότητα σε αγαθά και οχήματα, που παράγονται τόσο στις συμβαλλόμενες όσο και σε τρίτες χώρες, να έχουν ελευθερία κίνησης εντός της Τελωνειακής Ένωσης, μετά την εγχώρια κυκλοφορία τους (Eurasian Economic Commission, 2015: 21). Η θέσπιση κοινού δασμολογίου, η υιοθέτηση του τελωνειακού κώδικα το 2010 και η κατάργηση των συνοριακών ελέγχων το 2011 κατέστησαν την πρωτοβουλία αυτή εξαιρετικά σημαντική συγκριτικά με τις προηγούμενες προσπάθειες για ολοκλήρωση στον

¹¹ Σύμφωνα με τους Vinokurov et al. (2017: 26), η παγκόσμια οικονομική κρίση της περιόδου 2007-2009 λειτούργησε ως μοχλός πίεσης για τη διαδικασία ολοκλήρωσης καθώς αποτέλεσε κίνητρο για την εξεύρεση νέων και αποτελεσματικότερων λύσεων, «πέρα από τις πολιτικές υποτίμησης των εθνικών νομισμάτων και της υιοθέτησης μέτρων προστατευτισμού».

μετα-σοβιετικό χώρο, καθώς κινήθηκε με ταχείς ρυθμούς και κατάφερε να κάνει αρκετά βήματα σε πρακτικό επίπεδο (Kirkham, 2016).

Οι οικονομικοί δεσμοί μεταξύ των τριών χωρών του πυρήνα έγιναν ακόμη στενότεροι τον Ιανουάριο του 2012, με την εγκαθίδρυση του ΕΕΟΧ, η Συνθήκη για την εγκαθίδρυση του οποίου είχε υπογραφεί το 2003 στη Γιάλτα και συμπεριελάμβανε εξίσου και την Ουκρανία. Η Ουκρανία ωστόσο αποστασιοποιήθηκε γενικότερα από τη διαδικασία ολοκλήρωσης, ιδιαίτερα με το ξέσπασμα της Πορτοκαλί Επανάστασης το 2004 (Vinokurov, 2017). Ο Ενιαίος Οικονομικός Χώρος ενοποίησε μια αγορά 170 χιλιάδων καταναλωτών και έθεσε τη βάση για την εφαρμογή των λεγόμενων «τεσσάρων ελευθεριών»: της κίνησης αγαθών, κεφαλαίου, υπηρεσιών και εργατικού δυναμικού μεταξύ των τριών χωρών (Eurasian Economic Commission, 2015: 24). Λειτουργώντας συμπληρωματικά ως προς την Τελωνειακή Ένωση, ρύθμιζε ένα ευρύ σύνολο θεμάτων που αφορούσαν από τη μακροοικονομική πολιτική μέχρι την οικονομική μετανάστευση (Vinokurov et al., 2017: 28).

Σύμφωνα με τον Nazarbayev (2012), τα προσδοκώμενα οφέλη από την ύπαρξη του Ενιαίου Οικονομικού Χώρου, όπως η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών, η τεχνολογική ανάπτυξη των χωρών καθώς και η περιφερειακή σταθερότητα θα ήταν ορατά μετά από 1,5 χρόνο. Αναφορικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα φυσικών προσώπων, όπως επισημαίνεται στην ετήσια αναφορά της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής (Eurasian Economic Commission, 2015: 7), αυτή θα ωφελούνταν εξίσου μακροπρόθεσμα, δεδομένης της ίσης πρόσβασης στην κοινή αγορά, της ελευθερίας επιλογής ως προς τον τόπο εγγραφής της επιχείρησης, ως προς την πώληση αγαθών, της ελεύθερης πρόσβασης σε δομές μεταφορών και μια σειρά άλλων πλεονεκτημάτων.

Τελευταίο στάδιο στο εγχείρημα της περιφερειακής ολοκλήρωσης αποτέλεσε η αντικατάσταση της Οικονομικής Κοινότητας από την ΕΑΟΕ, με την υπογραφή της αντίστοιχης συμφωνίας στο Μίνσκ τον Οκτώβρη του 2014, η οποία τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιανουάριο του 2015. Κεντρικός στόχος της ΕΑΟΕ αποτέλεσε η επικύρωση της ελεύθερης ροής των αγαθών, υπηρεσιών, του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου ανάμεσα στα κράτη-μέλη της (Tarr, 2016).

Για τα προσδοκώμενα οφέλη από μια επικείμενη μετάβαση σε ένα νέο επίπεδο ολοκλήρωσης καθώς και για το ίδιο το εγχείρημα είχε κάνει λόγο από τον Οκτώβρη του 2011, ο Ρώσος

Πρόεδρος Βλαντίμιρ Πούτιν, με άρθρο του στην εφημερίδα Izvestiya, με τίτλο «A New Integration Project for Eurasia – The Future Which is Being Conceived Today». Στο εν λόγω άρθρο, ο Ρώσος Πρόεδρος παρέχει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο κατανόησης του σχεδίου για την εγκαθίδρυση της ΕΑΟΕ. Ειδικότερα, τονίζει ότι η εμπειρία της ΚΑΚ και οι παραβλέψεις της, επέτρεψαν στις ενδιαφερόμενες χώρες να εφαρμόσουν μια «πολλαπλών επιπέδων και ταχυτήτων περιφερειακή ολοκλήρωση» με τη δημιουργία των επιμέρους περιφερειακών οργανισμών, που προηγήθηκαν της ΕΑΟΕ. Στην περίπτωση αυτή, αναγνωρίζει ότι οι διαδικασίες περιφερειακής ολοκλήρωσης απέκτησαν επιπρόσθετη δυναμική λόγω της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης καθώς τα κράτη αναγκάστηκαν να αναζητήσουν νέες πηγές για την εξασφάλιση της οικονομικής τους βιωσιμότητας. Έπειτα, συγκεντρώνει τα κυριότερα οφέλη από την ΕΑΟΕ, στα οποία συγκαταλέγονται η δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης των πολιτών, που προέρχονται από τις συμβαλλόμενες χώρες για εκπαίδευση ή εργασία, καθώς και η αύξηση του όγκου των αγαθών για προσωπική κατανάλωση, τα οποία μπορούν να εισαχθούν χωρίς δασμούς, με αποφυγή των εκτενών ελέγχων στα τελωνεία. Αναφορικά με τον χρονικό ορίζοντα της διαδικασίας ολοκλήρωσης, χρησιμοποιεί ως μέτρο σύγκρισης την ευρωπαϊκή εμπειρία, προκειμένου να τονίσει ότι η ευρασιατική ολοκλήρωση εκτυλίσσεται με δυναμικότερους ρυθμούς - δεδομένου του γεγονότος ότι η μετατροπή της ΕΚΑΧ σε ΕΕ διήρκεσε 40 χρόνια - και επιτρέπει τη δόμηση της ΕΑΟΕ μακριά από τα ενδεχόμενα λάθη και παραλήψεις της ευρωπαϊκής διαδικασίας. Εκτός από τα παραπάνω, αναφέρει ότι η ΕΑΟΕ αποτελεί ένα ανοιχτό εγχείρημα, το οποίο μπορεί να δεχθεί νέα μέλη, η επιλογή των οποίων για συμμετοχή θα είναι εθελούσια, υπαγορευόμενη από τα μακροπρόθεσμα εθνικά συμφέροντα της εκάστοτε χώρας. Τέλος, η Ευρασιατική Ένωση, για τον Πούτιν, θα αποτελέσει το όχημα για τη συμμετοχή των συμβαλλόμενων χωρών στις εξελίξεις του 21^{ου} αιώνα (Putin, 2011).

2.2 Περιεχόμενο της Συνθήκης και θεσμική συγκρότηση

Στη συνάντηση του Ανώτατου Ευρασιατικού Οικονομικού Συμβουλίου, τον Μάιο του 2014, υπεγράφη από την τριάδα των χωρών του πυρήνα η Συνθήκη για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση, σηματοδοτώντας τη μετάβαση του ευρασιατικού αυτού εγχειρήματος σε ένα νέο και βαθύτερο στάδιο ολοκλήρωσης (Vinokurov et al., 2017: 28). Η Αρμενία έγινε μέλος της ΕΑΟΕ στις 2 Ιανουαρίου του 2015, μόλις μια μέρα δηλαδή αφότου είχε αρχίσει

επίσημα τη λειτουργία της¹², ενώ η Κιργιζία εντάχθηκε τελευταία στην Ένωση στις 6 Αυγούστου του 2015. Το εγχείρημα για τη δημιουργία της ΕΑΟΕ έχει χαρακτηριστεί ως το πιο αισιόδοξο ως προς την επιτυχία της περιφερειακής ολοκλήρωσης, συγκριτικά με τις προηγούμενες προσπάθειες (Popescu, 2014).

Η Συνθήκη για την εγκαθίδρυση της ΕΑΟΕ αποτελείται από 4 μέρη, συνολικά 680 σελίδων, από τις οποίες η ίδια η Συνθήκη καταλαμβάνει 100 σελίδες ενώ το υπόλοιπο μέρος αποτελείται από 33 συνημμένα άρθρα. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στη σύσταση της ΕΑΟΕ ως νομικής προσωπικότητας, στις βασικές αρχές λειτουργίας της, στον σκοπό και τις αρμοδιότητες της Ένωσης, ενώ επίσης καθορίζονται οι αρμοδιότητες των θεσμικών οργάνων και ζητήματα χρηματοδότησης και προϋπολογισμού της Ένωσης (Vinokurov et al., 2017: 63-65). Το δεύτερο και το τρίτο μέρος της Συνθήκης συνίσταται στην προσάρτηση των αντίστοιχων συμφωνιών αναφορικά με την Τελωνειακή Ένωση του 2009 και τον Ενιαίο Οικονομικό Χώρο του 2011, οδηγώντας ουσιαστικά στην επικύρωσή τους (Knobel, 2015: 87). Το τελευταίο μέρος, στοχεύοντας στη διατήρηση της βιωσιμότητας της Ένωσης, αναφέρει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη δηλώνουν την ανάγκη επίτευξης συμφωνίας για καίρια ζητήματα στη σφαίρα της ενέργειας και της οικονομίας, μέχρι το 2025, για την ηλεκτρική ενέργεια, μέχρι τον Ιούλιο του 2019, και για την άρση των αμοιβαίων μη δασμολογικών περιορισμών στο εμπόριο φαρμάκων, ιατρικών συσκευών και ιατρικού εξοπλισμού, μέχρι την 1η Ιουλίου 2016 (Knobel, 2015: 88).

Με το πέρας σε μια Οικονομική Ένωση, το εγχείρημα της περιφερειακής ολοκλήρωσης τίθεται σε μια νέα βάση, καθώς εισάγεται η έννοια του κοινού καθεστώτος, το οποίο βασίζεται στη δημιουργία κοινών ρυθμιστικών και νομοθετικών σωμάτων (Dragneva & Wolczuk, 2017: 4). Το κοινό αυτό καθεστώς διασφαλίζεται και διατηρείται μέσω των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, έτσι όπως αυτά παρουσιάζονται στο Οργανόγραμμα 1 του Παραρτήματος (σελ. 36). Η εκπροσώπηση των κρατών-μελών στα θεσμικά όργανα της Ένωσης είναι ισότιμη αλλά σε γραφειοκρατικό επίπεδο, η στελέχωση πραγματοποιείται με

¹² Η κίνηση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί περισσότερο συμβολικά παρά οικονομικά λόγω της ελάχιστης σημασίας της Αρμενίας για τη συνολική συγκρότηση της ΕΑΟΕ. Ο χαρακτηρισμός «ελάχιστης σημασίας» αναφέρεται στο μερίδιο, που καταλαμβάνει εντός της Ένωσης. Συγκεκριμένα, το συνολικό ΑΕΠ της χώρας δεν ξεπερνά τα \$10 δις, δηλαδή αποτελεί λιγότερο από το 1% συνολικά της ΕΑΟΕ. Έπειτα, προσθέτει μόλις 3 εκατομμύρια άτομα στην κοινή αγορά, σχεδόν δηλαδή το 2% του πληθυσμού της ΕΑΟΕ, δε διαθέτει κοινά σύνορα με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΑΟΕ, ούτε άμεσους διαύλους επικοινωνίας, γεγονός το οποίο αποτρέπει δυνητικά την οικονομική τους συνεργασία και τέλος είναι αντιμέτωπη με το ζήτημα της διαμάχης για την περιοχή Ναγκόρνο - Καραμπάχ (Shedrikova, 2015: 17).

βάση τις εισφορές στον ενωσιακό προϋπολογισμό, το 85% του οποίου καλύπτεται από τη Ρωσία (Μαργαρίτου, 2017: 10).

Το Ανώτατο Συμβούλιο συνιστά την ανώτερη αρχή της Ένωσης και αποτελείται από τους Προέδρους των κρατών-μελών. Κυριότερη αρμοδιότητά του είναι η αντιμετώπιση κρίσιμων θεμάτων που επηρεάζουν την Ένωση, καθώς και ο καθορισμός της στρατηγικής της, των βασικότερων κατευθύνσεων και των προοπτικών ανάπτυξής της (Vinoкуроν, 2017). Οι συνεδριάσεις του οργάνου αυτού λαμβάνουν χώρα μια φορά το χρόνο και στοχεύουν στη λήψη αποφάσεων με σκοπό την εφαρμογή των στόχων της Ένωσης (Roberts, 2015).

Έπειτα, το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο συνιστά ένα επιμέρους όργανο της Ένωσης, το οποίο αποτελείται από τους πρωθυπουργούς των κρατών μελών. Οι αρμοδιότητές του διακρίνονται σε 10 τομείς, συμπεριλαμβανομένης της εποπτείας για την ορθή τήρηση της Συνθήκης για την ΕΑΟΕ και της έγκρισης ενός προσχέδιου προϋπολογισμού της Ένωσης (Vinoкуроν, 2017). Το Ευρασιατικό Διακυβερνητικό Συμβούλιο συνεδριάζει τουλάχιστον δυο φορές ανά έτος προκειμένου να συζητηθούν ζητήματα, για τα οποία δεν επιτεύχθηκε συμφωνία κατά την συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου (Roberts, 2015).

Παρ' όλα αυτά, ο βασικότερος θεσμός για τη διαχείριση της περαιτέρω ολοκλήρωσης είναι ο τεχνοκρατικός θεσμός της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής (Dragneva & Wolczuk, 2017: 4), ο οποίος αντικατέστησε τον προϋπάρχοντα θεσμό της Επιτροπής της Τελωνειακής Ένωσης. Ξεκίνησε την λειτουργία του τον Φεβρουάριο του 2012, αποτελώντας το πρώτο υπερεθνικό εκτελεστικό όργανο στα 20 χρόνια ιστορίας της ευρασιατικής ολοκλήρωσης με ισχύ σε καίριους οικονομικούς τομείς (Eurasian Economic Commission, 2015: 8). Οι αποφάσεις του θεωρούνται δεσμευτικές και «άμεσα εφαρμόσιμες» για τα κράτη-μέλη. Η Συνθήκη της Αστάνας, ωστόσο αφαίρεσε από την Επιτροπή τη δυνατότητα να φέρει ενώπιον του δικαστηρίου μια χώρα σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, όπως μπορούσε να κάνει στα προγενέστερα στάδια της Τελωνειακής Ένωσης και του Οικονομικού Χώρου (Eurasian Economic Commission, 2015: 16). Όπως φαίνεται και στο Οργανόγραμμα 1, έχει δομή δυο επιπέδων και αποτελείται επιμέρους από το Συμβούλιο της Επιτροπής και το Διοικητικό Συμβούλιο της Επιτροπής. Το πρώτο εκτελεί τις γενικότερες ρυθμίσεις διαδικασιών στο πλαίσιο της Τελωνειακής Ένωσης και του Ενιαίου Οικονομικού Χώρου (Yesdauletova & Yesdauleton, 2014: 12). Το Διοικητικό Συμβούλιο είναι το κύριο εκτελεστικό όργανο της

Οικονομικής Επιτροπής και αποτελείται από 10 μέλη-υπουργούς, με το κάθε κράτος-μέλος να αντιπροσωπεύεται από 2 αντίστοιχους υπουργούς. Από τον Φεβρουάριο του 2016, η Επιτροπή διοικείται από τον Τιγκράν Σαρκισιάν, πρώην πρωθυπουργό της Αρμενίας (Vinokurov, 2017).

Αναφορικά με το δικαστικό σκέλος της Ένωσης, αυτή διαθέτει εξειδικευμένο νομικό σώμα, το Δικαστήριο της Ένωσης (Roberts, 2015). Αρμοδιότητα του εν λόγω οργάνου είναι να επιλύει τυχόν δυσχέρειες σχετιζόμενες με την εφαρμογή διεθνών συνθηκών στο πλαίσιο της Ένωσης και συμφωνιών της Ένωσης με τρίτα μέλη (Eurasian Economic Commission, 2015: 33) καθώς και η εκτέλεση των αποφάσεων των διοικητικών οργάνων του. Οι αποφάσεις του, για παράδειγμα, σχετικά με το κοινό δασμολόγιο, έχουν άμεσο αποτέλεσμα στις χώρες της ΕΑΟΕ και είναι νομικά δεσμευτικές (Vinokurov, 2017).

Τέλος, η Ένωση διαθέτει επιπρόσθετα δυο οικονομικούς θεσμούς, και στοχεύουν στην εξασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας εντός της Ένωσης. Στους δυο αυτούς περιφερειακούς οικονομικούς θεσμούς συμμετέχουν εκτός από τα 5 κράτη-μέλη της Ένωσης, και το Τατζικιστάν. Αρχικά, η Ευρασιατική Αναπτυξιακή Τράπεζα (EAT), η οποία θεσμοθετήθηκε από τη Ρωσία και το Καζακστάν και ξεκίνησε να λειτουργεί το 2006, σε βάθος δεκαετίας έχει επενδύσει συνολικά σχεδόν \$4.85 δις, δίνοντας προτεραιότητα σε έργα, που προωθούν το κοινό εμπόριο και τις επενδύσεις. Έπειτα, το Ευρασιατικό Ταμείο Σταθεροποίησης και Ανάπτυξης (ΕΤΣΑ), με κεφάλαιο ύψους \$8.5 δις αποτελεί κύριο δρώντα τόσο για τη διαχείριση κρίσεων όσο και για την οικονομική σταθεροποίηση, λειτουργώντας ως δανειστής έσχατης προσφυγής (Vinokurov, 2017).

Η ΕΑΟΕ αποτελεί το τελευταίο χρονικά εγχείρημα περιφερειακής ολοκλήρωσης στον μετα-σοβιετικό χώρο. Η απουσία ενός επαρκούς χρονικού ορίζοντα δεν καθιστά δυνατή την πλήρη αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς του. Ωστόσο, με βάση τα υφιστάμενα δεδομένα, θα εξεταστεί ο βαθμός στον οποίο η παρουσία της Ρωσίας, ως ηγεμονικής δύναμης, εντός του σχηματισμού αυτού, μπορεί να καταστήσει τον οργανισμό περισσότερο βιώσιμο και να σταθεροποιήσει οικονομικά και πολιτικά τις υπόλοιπες τέσσερις χώρες.

Κεφάλαιο 3

Η υπόθεση της περιφερειακής σταθεροποίησης: επιτεύγματα, αστοχίες της ΕΑΟΕ και ο ρόλος της Ρωσίας

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται η υπόθεση της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής της στην περίπτωση της Ρωσίας και των κρατών-μελών της ΕΑΟΕ.

Αρχικά, στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου δικαιολογείται η ανάδειξη της Ρωσίας ως ηγεμόνα εντός του συγκεκριμένου περιφερειακού σχηματισμού και παρουσιάζεται μια ευρύτερη εικόνα των βασικότερων οικονομικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των κρατών-μελών. Στο δεύτερο μέρος, εξετάζεται σε ποιο βαθμό δύναται η Ρωσία εντός της ΕΑΟΕ να λειτουργήσει ως ηγεμονική δύναμη, η οποία θα εξασφαλίσει τη σταθερότητα. Η υπόθεση αυτή μπορεί να εξεταστεί μέσα από την αξιολόγηση των επιδράσεων της Ένωσης στα κράτη-μέλη και του ρόλου που διαδραματίζει η Ρωσία σε αυτές. Εν τέλει, αναγνωρίζονται οι προοπτικές που υπάρχουν για την ΕΑΟΕ ως βιώσιμου περιφερειακού οργανισμού, μέσα από τη δυναμική της Ρωσίας, ως ηγεμονικής δύναμης.

3.1 Η θέση της Ρωσίας

Συγκριτικά με το σύνολο των κρατών-μελών της Ένωσης καθώς και στον ευρύτερο μετα-σοβιετικό χώρο, η Ρωσία αποτελεί την μεγαλύτερη δύναμη σε αμυντικό¹³, ενεργειακό και οικονομικό επίπεδο (Balakishi, 2016), καταλαμβάνοντας παράλληλα το μεγαλύτερο μέρος της Ένωσης. Ενδεικτικά, το ΑΕΠ της Ρωσίας το 2017 ανήλθε στα \$1,267 τρις, από τα \$1,460 τρις του συνολικού ΑΕΠ της Ένωσης¹⁴ ενώ ο πληθυσμός της, στις αρχές του 2016, ανερχόταν στους 146,8 εκατ. κατοίκους, από τα συνολικά 183 εκατ. κατοίκων της ΕΑΟΕ (Eurasian Development Bank, 2017: 8)¹⁵.

¹³ Για τις αμυντικές δαπάνες των κρατών του μετα-σοβιετικού χώρου, ως ποσοστό του συνολικού ΑΕΠ, για την χρονική περίοδο 1988-2006, βλ. SIPRI (2017) Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2006, διαθέσιμο στο <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-share-of-GDP.pdf>, αρχείο επισκεφθέν 03/03/2018

¹⁴ Στην επόμενη θέση, με σημαντική διαφορά βρίσκεται το Καζακστάν με \$128,1 δις. Μετά έρχεται η Λευκορωσία με \$48,1 δις, η Αρμενία με \$10,8 δις και η Κιργιζία με \$5,8 δις (Eurasian Development Bank, 2017: 8).

¹⁵ Στις επόμενες θέσεις συναντάμε το Καζακστάν με 17,9 εκατ., τη Λευκορωσία με 9,5, την Κιργιζία με 6 και την Αρμενία με 3 εκατομμύρια κατοίκους (Eurasian Development Bank, 2017: 8).

Από τα κράτη-μέλη της ΕΑΟΕ, η Ρωσία διαθέτει στενές οικονομικές σχέσεις με τη Λευκορωσία και το Καζακστάν, τις υπόλοιπες δηλαδή χώρες, που συναποτελούν τον πυρήνα της Ένωσης. Το 2013, για παράδειγμα, η Ρωσία αντιπροσώπευε το 46% των εξαγωγών της Λευκορωσίας και το 18% του Καζακστάν (Lebedeva et al., 2015: 124). Μπορεί οι χώρες της ΕΑΟΕ να μην αποτελούν τους κυριότερους εμπορικούς εταίρους της Ρωσίας, αλλά η ρωσική παρουσία στην οικονομία τους καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο. Συγκεκριμένα, το 2017, το 5,2% των ρωσικών εξαγωγών κατευθύνθηκαν προς την Λευκορωσία, τοποθετώντας την, ως τον 4^ο βασικότερο εισαγωγέα ρωσικών προϊόντων και το Καζακστάν ως τον 8^ο καθώς δέχθηκε το 3,5% των ρωσικών εξαγωγών, έχοντας σημειώσει παράλληλα αύξηση της τάξης του 31,1% και 30,7% αντίστοιχα σε σύγκριση με το 2016 (Workman, 2018). Όσον αφορά τις εισαγωγές της από χώρες της ΕΑΟΕ, αυτές φτάνουν για το 2016, το 5,2% από τη Λευκορωσία, η οποία βρίσκεται στην 3^η θέση και το 3,3% για το Καζακστάν (Observatory of Economic Complexity, 2016).

Στον τομέα των επενδύσεων, η Λευκορωσία αποτελεί σημαντικό επενδυτικό εταίρο για την Ρωσία στα πλαίσια της ΕΑΟΕ. Ο υπολογιζόμενος για το 2013, όγκος των επενδύσεων, που έφταναν στη Λευκορωσία από τη Ρωσία, ανήλθε στα \$7,28 δις, συμπεριλαμβανομένων των ΑΞΕ, οι οποίες έφτασαν τα \$5,82 δις. Στην αντίστροφη κατεύθυνση, στη Ρωσία επενδύθηκαν από τη Λευκορωσία την ίδια περίοδο \$2,62 δις, εκ των οποίων \$2,31 δις αποτελούσαν ΑΞΕ (Lebedeva et al., 2015: 124)¹⁶.

Παρά την ηγεμονική θέση που διαθέτει η Ρωσία έναντι των υπολοίπων χωρών και την οικονομική τους αλληλεπίδραση, προκειμένου να εξάγει την απαιτούμενη οικονομική σταθερότητα, θα πρέπει να διαθέτει την αντίστοιχη επιθυμία, την πίστη στο «δημόσιο αγαθό» του φιλελεύθερου οικονομικού συστήματος και τη δυνατότητα να πράξει προς αυτήν την κατεύθυνση.

Στην περίπτωση της Ρωσίας, ένα σύνολο παραγόντων έχει οδηγήσει στην εξασθένιση της οικονομίας της. Ειδικότερα, η ραγδαία μείωση των τιμών του πετρελαίου, η κρίση στην Κριμαία το 2014, το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στις νοτιοανατολικές περιοχές της

¹⁶ Το 2015 στα πλαίσια επενδυτικών συμφωνιών που είχαν γίνει με την Λευκορωσία, πραγματοποιήθηκαν περισσότερα από 20 έργα με τη συμμετοχή του ρωσικού κεφαλαίου, η πλειονότητα των οποίων σχετίζεται με ανοικοδόμηση κατοικιών, εμπορικών και ψυχαγωγικών συγκροτημάτων, καθώς και οδικών δικτύων (Lebedeva et al., 2015: 124).

Ουκρανίας και οι επακόλουθες κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία από την ΕΕ και τις ΗΠΑ, η απάντηση της Ρωσίας με την επιβολή εμπάργκο σε αγροτικά προϊόντα οδήγησαν τη ρωσική οικονομία σε μια περίοδο έντονης ύφεσης¹⁷. Με την εντατικοποίηση των κυρώσεων στα τέλη του 2014, το ρωσικό ρούβλι δέχθηκε μεγάλες πιέσεις, με αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση του πληθωρισμού και τη στροφή προς μια ευέλικτη συναλλαγματική ισοτιμία. Τέλος, η Ρωσία από το 2013, ήρθε αντιμέτωπη με σημαντικές εκροές κεφαλαίων, οι οποίες έφτασαν τα \$61 δις ενώ οι συνολικές ΑΞΕ προς τη Ρωσία κατά τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2014 ήταν κατά 47% λιγότερες από τον μέσο όρο για τα ίδια τρίμηνα το 2011-2013 (Khitakhurov et al., 2016). Στον απόηχο των παραπάνω γεγονότων, τίθεται υπό αμφισβήτηση ο βαθμός στον οποίο, η ρωσική ηγεμονία μπορεί να συμβάλλει σε ένα σταθερό περιφερειακό σύστημα.

3.2 Τα οφέλη και οι δυσχέρειες από την ΕΑΟΕ¹⁸ για τα κράτη-μέλη

Με τη δομή και το περιεχόμενο της ΕΑΟΕ έχει εκ των πραγμάτων δημιουργηθεί ένα περιβάλλον, στο οποίο θα μπορούσε δυνητικά να ευδοκιμήσει ένα φιλελεύθερο σύστημα, εντός του οποίου τα αγαθά, οι υπηρεσίες και το εργατικό δυναμικό θα μετακινούνται ελεύθερα. Η Ρωσία, διαθέτοντας την «μερίδα του λέοντος» στην οικονομική δραστηριότητα της Ένωσης επηρεάζει σημαντικά και τους υπόλοιπους δρώντες, οι οποίοι μπορούν να γίνουν κοινωνοί του εν λόγω «δημοσίου αγαθού».

Η ύπαρξη λοιπόν της Τελωνειακής Ένωσης και η ηγεμονική θέση της Ρωσίας εντός αυτής, ενώ διαθέτει τις προοπτικές για την σταθεροποίηση, αυτές φαίνεται να υποσκελίζονται από την παρούσα οικονομική κατάσταση της Ρωσίας. Όπως τονίζει ο Libman (2018), η ίδια η ύπαρξη της Τελωνειακής Ένωσης αποτελεί σημαντικό επίτευγμα για την Ένωση, συγκριτικά με άλλους περιφερειακούς οργανισμούς¹⁹. Η υιοθέτηση ωστόσο του ρωσικού δασμολογικού καθεστώτος, ως κοινού εξωτερικού δασμολογίου της Ένωσης, δεδομένων των οικονομικών δυσχερειών που αντιμετωπίζει η Ρωσία, φαίνεται να έχει αρνητικές επιδράσεις στα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ένωσης, καθώς έρχονται αντιμέτωπα με την ανάγκη αύξησης των δασμών

¹⁷ Ενδεικτικά, βλ. Διάγραμμα 1 στο Παράρτημα (σελ. 36), όπου είναι ορατή η πτωτική τάση του ρωσικού ΑΕΠ από το 2013 και έπειτα.

¹⁸ Στην παρούσα ενότητα, μελετάται η ΕΑΟΕ ως το τελευταίο χρονικά στάδιο μιας διαδικασίας περιφερειακών μετασχηματισμών, αποτέλεσμα των οποίων είναι και οι προγενέστερες προσπάθειες περιφερειακής ολοκλήρωσης. Ως εκ τούτου, εντός της έννοιας της Ένωσης περικλείονται και οι προγενέστερες μορφές της.

¹⁹ Οι οικονομικοί δείκτες για την Τελωνειακή Ένωση κατά την περίοδο 2010-2015, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με ορισμένη επιφυλακτικότητα καθώς γίνονται κατανοητοί εντός του ευρύτερου πλαισίου της οικονομικά ταραχώδους εκείνης περιόδου (Roberts & Moshes, 2015).

τους. Με πρακτικούς όρους, η αύξηση των δασμών συνεπάγεται με την αύξηση των τιμών για εισαγωγές τροφίμων και άλλων βασικών εμπορευμάτων από τρίτες χώρες, κάνοντας τα προϊόντα πιο ακριβά για τους καταναλωτές (Popescu, 2014).

Το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο της Ένωσης, είχε μικρότερη επιρροή στη Λευκορωσία, αλλά αυξημένη στο Καζακστάν (Roberts & Moshes, 2015). Η αύξηση των εξωτερικών δασμών του Καζακστάν αλλά και της Κιργιζίας, απέναντι στα ρωσικά μεταποιητικά προϊόντα, βελτιστοποίησε μεν την προτιμησιακή πρόσβαση της Ρωσίας στην αγορά της Κεντρικής Ασίας, χωρίς ωστόσο οι αγορές της Κεντρικής Ασίας, να αποκτήσουν τα οφέλη της πρόσβασης στη ρωσική αγορά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι χώρες της Κεντρικής Ασίας να πρέπει να προμηθεύονται ενδεχομένως ακριβότερα και χαμηλότερης ποιότητας ρωσικά μεταποιητικά προϊόντα (Tart, 2016). Έπειτα, η Κιργιζία όφειλε να αυξήσει τους δασμούς στις εισαγωγές κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων από την Κίνα, ενώ σχεδόν οι μισές εισαγωγές της προέρχονται από την χώρα αυτή, με αποτέλεσμα να χάσει μέρος της ανταγωνιστικότητάς της στις εξαγωγές ενδυμάτων (Khitakhurov et al., 2016).

Το γεγονός ότι η είσοδος της Κιργιζίας στην Ένωση συνέπεσε με τη δραματική μείωση των τιμών του πετρελαίου και τις επιβληθείσες κυρώσεις στη Ρωσία, οδήγησαν στην υποτίμηση του νομίσματός της και στη συρρίκνωση της οικονομίας της (Esenaliev & Asylbek kyzy, 2017). Εξίσου αρνητικές επιδράσεις της ρωσικής οικονομικής ύφεσης συναντώνται και στην περίπτωση της Αρμενίας καθώς μειώθηκε η ζήτηση για τις εισαγωγές της, τα εμβάσματα των μεταναστών από τη Ρωσία καθώς και οι ρωσικές ΑΞΕ (World Bank, 2014). Εκτός από τα παραπάνω, η υποτίμηση του ρωσικού νομίσματος, έφερε την Αρμενία αντιμέτωπη με την ανάγκη ανταγωνισμού των ρωσικών φθηνών προϊόντων (Ter-Matevosyan et al., 2017) ενώ το Καζακστάν επηρεάστηκε σημαντικά από την μειωμένη ζήτηση πετρελαίου και προϊόντων μετάλλου από τη Ρωσία (Khitakhurov et al., 2016).

Στο υφιστάμενο κλίμα αβεβαιότητας, η εναπόθεση της εθνικής κυριαρχίας σε αρμόδια υπερεθνικά όργανα, τα οποία θα μπορούσαν να αποσοβήσουν τις ταλαντεύσεις του οικονομικού συστήματος, βρίσκει τα κράτη-μέλη απρόθυμα να λειτουργήσουν προς αυτήν την κατεύθυνση. Η ρωσική παρουσία εντός αυτών αντιμετωπίζεται σε μεγάλο βαθμό με καχυποψία και επιφυλακτικότητα. Στην στάση αυτή, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο η θέση της Ρωσίας στην Ουκρανική Κρίση, η οποία έκανε τα κράτη-μέλη να εγείρουν ανησυχίες για την εδαφική τους ακεραιότητα, με χαρακτηριστική την περίπτωση του Καζακστάν

(Khitakhurov et al., 2016). Στο εσωτερικό της Κιργιζίας επίσης εκφράστηκαν ανησυχίες από μια μερίδα αξιωματούχων, επιχειρηματιών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), οι οποίοι υποστήριζαν ότι η είσοδος στην ΕΑΟΕ, θα κάνει την χώρα να εξαρτάται σημαντικά από τη Ρωσία όχι μόνο οικονομικά αλλά και πολιτικά (Esenaliev & Asylbek kyzy, 2017). Οι παραπάνω λοιπόν φόβοι, για την απώλεια μέρους της εθνικής κυριαρχίας περιορίζουν τη δυνατότητα αναγνώρισης των οφελών από ένα φιλελεύθερο σύστημα (Robets & Moshes, 2015) και δεν αφήνουν τα απαιτούμενα περιθώρια δραστηριοποίησης από τη ρωσική πλευρά.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στην ύπαρξη ενός περιβάλλοντος προστατευτισμού και εσωστρέφειας, όπου δεν υφίσταται πρόσφορο έδαφος για να ευδοκιμήσουν οι συνθήκες της φιλελεύθερης ανοιχτότητας²⁰. Την κατάσταση αυτή επιδεινώνει και η ύπαρξη των μη δασμολογικών εμποδίων, καθώς πολλά γραφειοκρατικά εμπόδια εμποδίζουν την ελεύθερη κίνηση εμπορευμάτων μεταξύ των χωρών της Ένωσης (Libman, 2018). Σύμφωνα με την αναφορά της ΕΑΤ για το 2017, έχουν αφαιρεθεί 81 εμπόδια, αλλά 450 ακόμη παραμένουν ενεργά στις αγορές της ΕΑΟΕ. Το 80% από τα εμπόδια αυτά επιτρέπονται από τη Συνθήκη για την εγκαθίδρυση της ΕΑΟΕ και αναφέρονται ως «εξαιρέσεις και περιορισμοί» ενώ όλα τα υπόλοιπα δεν συνάδουν με τους νόμους και τους κανονισμούς της ΕΑΟΕ (Eurasian Development Bank, 2017: 11).

Παρ' όλα αυτά, οι εμπορικές συμφωνίες που έχει πραγματοποιήσει η Ένωση με τρίτες χώρες αποτελούν δείγμα ενός εξωστρεφούς εγχειρήματος, το οποίο είναι ελκυστικό εμπορικά και για άλλες χώρες, οι οποίες δεν ανήκουν στην Ένωση. Ο Τιγκράν Σαρκισιάν, Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής, αναφερόμενος συγκεντρωτικά στα οφέλη από την ΕΑΟΕ, τονίζει τη σημασία των εμπορικών συμφωνιών με τρίτες χώρες, οι οποίες είναι συνολικά πάνω από 50 – ανάμεσα στις οποίες βρίσκονται το Βιετνάμ, η Ινδία, το Ιράν, η Σιγκαπούρη, η Αίγυπτος, το Ισραήλ - αλλά και με εμπορικούς οργανισμούς όπως η Ένωση Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ΕΧΝΑ) και η Mercosur (Eurasian Economic Union, 2017: 2).

Μια περισσότερο αισιόδοξη προοπτική σταθεροποίησης, υπό την ηγεμονία της Ρωσίας δίνεται μέσα από τον τομέα της εργατικής μετανάστευσης. Η δυνατότητα πρόσβασης στη ρωσική αγορά εργασίας έχει αποτελέσει σημαντικό παράγοντα για την ανόρθωση των μετα-

²⁰ Το Καζακστάν για παράδειγμα, ζήτησε την εξαίρεσή του από την απελευθέρωση των υπηρεσιών μεταφορών για την προστασία των εγχώριων μεταφορέων (Roberts & Moshes, 2015).

σοβιετικών οικονομιών (International Crisis Group, 2016: i). Ενώ προϋπήρχε η δυνατότητα δραστηριοποίησης στη Ρωσία με τη χρήση βίζας, η είσοδος στην αγορά εργασίας δεν ήταν δυνατή, με αποτέλεσμα οι πολίτες να εργάζονται σε αυτήν παράνομα (Popescu, 2014).

Στο πλαίσιο αυτό, η είσοδος των μικρότερων αναλογικά χωρών, όπως η Κιργιζία και η Αρμενία, στην ΕΑΟΕ, απέκτησε ιδιαίτερη σημασία για τις ίδιες καθώς τέθηκαν οι βάσεις για τη νόμιμη εργασία των οικονομικών μεταναστών στη Ρωσία. Περισσότερο από το 25% του εργατικού δυναμικού της Κιργιζίας απασχολούνταν στη Ρωσία το 2016 ενώ τα εμβάσματα αντιπροσωπεύουν το 30% του ΑΕΠ της Κιργιζίας, με το 90% αυτών να προέρχεται από τη Ρωσία. Κατά τη περίοδο μεταξύ 2015-2016 μάλιστα, η εισροή εμβασμάτων αυξήθηκε κατά 22%, φτάνοντας τα \$1.6 δις (Esenaliev & Asylbek kyzy, 2017). Η σημαντική εξάρτηση της οικονομίας της Κιργιζίας από τα εμβάσματα και ιδιαίτερα από τα εμβάσματα ρωσικής προέλευσης, μπορεί να δικαιολογήσει και την αυξημένη υποστήριξη των πολιτών της χώρας προς την ΕΑΟΕ, η οποία ανέρχεται στο 70% (Shedrikova, 2015: 18). Εξίσου επωφελές είναι και για την Αρμενία το άνοιγμα των συνόρων για τους οικονομικούς μετανάστες καθώς μεγάλο ποσοστό των πολιτών της ζει και εργάζεται στη Ρωσία, στηρίζοντας παράλληλα την αρμενική οικονομία μέσω των εμβασμάτων. Ενδεικτικά, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 2008 και 2013, 200.000 Αρμένιοι πολίτες μετανάστευσαν στη Ρωσία (Tavadyan et al., 2013: 44). Παρ' όλα αυτά, η είσοδος στην Ένωση του Τατζικιστάν και του Ουζμπεκιστάν, που διαθέτουν τα μεγαλύτερα ποσοστά εργατικής μετανάστευσης, θα μπορούσε να δώσει ακόμη μεγαλύτερη ώθηση στην περιφερειακή σταθερότητα (Putz, 2018).

Τέλος, για τη διαχείριση και εγκαθίδρυση της περιφερειακής σταθερότητας, δεν θα πρέπει να λησμονούνται ως εργαλείο οι κοινές πολιτισμικές αναφορές των κρατών-μελών της ΕΑΟΕ. Οι χώρες αυτές μοιράζονται στη βάση τους ένα κοινό ιστορικό βίωμα, την εμπειρία μιας κοινής γλώσσας, πραγματικότητα η οποία δεν συναντάται σε τέτοιο βαθμό, ούτε στην περίπτωση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Khitakhurov et al., 2016). Η κοινή ιδεολογία του ευρασιανισμού, παρά τις διαφορετικές προσλήψεις της²¹, δύναται να αποτελέσει ένα

²¹ Η ιδέα αυτή του ευρασιανισμού αυτή επιδέχεται συγκεντρωτικά τις εξής ερμηνείες: αρχικά σε μια ακροδεξιά βάση, έχει ιδωθεί ως μια εκστρατεία ενάντια στη Δύση, μέσω της οποίας η Ρωσία θα επιβεβαιώσει τον ρόλο της σε παγκόσμιο επίπεδο. Έπειτα, υφίσταται μια περισσότερο τεχνοκρατική αντίληψη του ευρασιανισμού, η οποία υπογραμμίζει τους δεσμούς ανάμεσα στην ευρασιατική ολοκλήρωση και το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα ενώ η οπτική που έχει το Καζακστάν περικλείεται στην ευκαιρία αναχαίτισης της Ρωσίας μέσα από έναν υπερεθνικό οργανισμό (International Crisis Group, 2016: 5).

ενοποιητικό πλαίσιο, που θα δημιουργήσει εμπιστοσύνη προς τη Ρωσία και τις κατάλληλες συνθήκες για μια καρποφόρα αλληλεπίδραση.

Ωστόσο, στη συζήτηση για τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η Ρωσία για την σταθερότητα των χωρών της ΕΑΟΕ, θα πρέπει να μελετηθεί και ο παράγοντας της στοχοθεσίας της ίδιας της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, έχει περιγράψει την ΕΑΟΕ ως ένα εργαλείο της ρωσικής ισχύος στον Ευρασιατικό χώρο (Putz, 2018). Θεωρείται ότι ο Πούτιν επιθυμεί να δομήσει μια Ευρασιατική Ένωση, που θα επιτρέψει στη Ρωσία να ηγηθεί ενός μπλοκ κρατών, ικανού να ανταγωνιστεί και να επηρεάσει την ΕΕ (Tarr, 2016). Σύμφωνα με τις Dragneva & Wolczuk (2017), ο κύριος στόχος της Ρωσίας μέσα από τη διαδικασία της ευρασιατικής ολοκλήρωσης είναι να ενισχύσει την θέση της παγκοσμίως. Συνεπώς, η έμφαση δίνεται περισσότερο στο πολιτικό σκέλος της Ένωσης και του ρόλου της Ρωσίας σε αυτό και λιγότερο στο οικονομικό. Για τον Libman (2018), η ΕΑΟΕ δεν εμπίπτει πλέον στις προτεραιότητες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Μπορεί κατά την περίοδο 2013-2014, η προσπάθεια προώθησης της ιδέας του άμεσου διαλόγου ανάμεσα σε ΕΕ και ΕΑΟΕ, να δήλωνε ότι η ΕΑΟΕ αποτελεί προτεραιότητα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά η στάση αυτή φαίνεται να έχει αλλάξει καθώς η Ρωσία σήμερα χρησιμοποιεί διαφορετικούς διαύλους για την προώθηση των συμφερόντων της, όπως η Συριακή Κρίση. Συνεπώς, η υπόθεση της θεωρίας για την θέληση του ηγεμόνα να επιβάλλει την σταθερότητα, μπορεί να ιδωθεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες.

3.3 Μελλοντικές προοπτικές

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, έχουν γίνει μια σειρά από προτάσεις από τη ρωσική πλευρά, προκειμένου η ΕΑΟΕ να περάσει σε ένα νέο επίπεδο ολοκλήρωσης, τα οφέλη του οποίου θα είναι ορατά και στα υπόλοιπα μέλη της Ένωσης. Δεδομένων ωστόσο, των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν εντός της Ένωσης και της εσωστρέφειας των χωρών, οι προτάσεις αυτές δεν έχουν αντιμετωπιστεί θετικά από τα υπόλοιπα μέλη.

Η προοπτική μιας νομισματικής Ένωσης, που έχει εκφραστεί και υποστηριχθεί από τη ρωσική πλευρά, δεν έχει βρει την αντίστοιχη ανταπόκριση καθώς θεωρήθηκε ότι η δημιουργία μιας νομισματικής Ένωσης, δεδομένων των εξωτερικών πιέσεων που δέχεται η Ρωσία και της οικονομικής καθίζησης, θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξη της Ένωσης (Khitakhurov et al., 2016). Έπειτα, ο Ρώσος βουλευτής Σεργκέη Ναρίσκιν, με

άρθρο του στην ρωσική εφημερίδα Izvestiya, το οποίο δημοσιεύτηκε αμέσως μετά το άρθρο του Πούτιν στο οποίο μιλούσε για το όραμα μιας ευρασιατικής ένωσης (βλ. 2.1), έκανε λόγο για τη δημιουργία ενός ευρασιατικού κοινοβουλίου. Η πρόταση αυτή αντιμετωπίστηκε συνολικά με εχθρικότητα καθώς θεωρήθηκε ως απειλή απέναντι στην εθνική κυριαρχία των υπολοίπων χωρών που επρόκειτο να συμμετάσχουν στην ΕΑΟΕ (Roberts & Moshes, 2015). Εν τέλει, στον τομέα της τεχνολογίας, έχει προταθεί η δημιουργία ενός Κοινού Ευρασιατικού Ψηφιακού Χώρου, με νέους θεσμούς και υποδομές, τα οποία «θα εξασφαλίζουν πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα για μεγάλο αριθμό τομέων, συμπεριλαμβανομένου και εκείνου της οικονομίας» (Eurasian Economic Commission, 2017: 2).

Η ανάληψη δυναμικού ηγετικού ρόλου από την πλευρά της Ρωσίας, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της Ευρασιατικής Οικονομικής Επιτροπής, θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποτελεσματικότερη υλοποίηση των στόχων της ΕΑΟΕ, καθώς αποτελεί τη δύναμη που μπορεί να ασκήσει πιέσεις για μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση της φιλελευθεροποίησης του περιφερειακού καθεστώτος. Πρόκειται για την ανάγκη, στην οποία αναφέρονται πολλοί σχολιαστές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η Ένωση θα πρέπει να φιλελευθεροποιήσει τις πολιτικές της, και πόσο μάλλον σε σχέση με τους κύριους εταίρους των κρατών-μελών της (Ter-Matevosyan et al., 2017), προκειμένου να κάνει βιώσιμο και ελκυστικό το συγκεκριμένο εγχείρημα. Όπως αναφέρει και ο Vinokurov (2017: 69), η Ένωση θα μπορούσε να καταστεί περισσότερο βιώσιμη με την πλήρη λειτουργία μιας κοινής αγοράς για αγαθά και υπηρεσίες, τη σταδιακή κατάργηση των μη-δασμολογικών εμποδίων, τον επαρκή μακροοικονομικό συντονισμό και τη δημιουργία ζωνών ελευθέρων συναλλαγών και συμφωνιών εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας.

Υιοθετώντας συγκεκριμένες κατευθυντήριες ως προς την εξωτερική πολιτική της, η Ρωσία θα μπορούσε να καταστήσει την ΕΑΟΕ, μια επιτυχή περιφερειακή Ένωση, φέρνοντάς την κοντά σε ένα περιφερειακά σταθεροποιημένο σύστημα. Η οπτική της θα πρέπει να έγκειται σε μια ανανεωμένη δέσμευση για περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό και όχι στην χρησιμοποίηση της Ένωσης ως εργαλείο για την εξυπηρέτηση γεωπολιτικών στόχων. Η συνειδητοποίηση της ανάγκης για μεταρρυθμίσεις που θα προάγουν τη σωστή διακυβέρνηση και θα αντιμετωπίζουν τη διαφθορά και η υλοποίηση μέτρων προς αυτήν την κατεύθυνση θα καταστήσουν το εγχείρημα αυτό περισσότερο βιώσιμο. Όσον αφορά την λαϊκή υποστήριξη απέναντι στην Ένωση, αυτή μπορεί να γίνει εντονότερη μέσα από την έμφαση στην κοινωνική ευημερία και τη μετανάστευση και τη βελτίωση συνθηκών διαβίωσης των

μεταναστών. Έπειτα, οι βελτιωμένοι θεσμοί, θα μπορέσουν να προάγουν ένα Ευρασιατικό Κοινοβούλιο περισσότερο δυνατό, προκειμένου να άρει τα μη-δασμολογικά εμπόδια και ένα Δικαστήριο, που θα μπορεί να επιβάλλει επιτυχημένα τους απαιτούμενους κανονισμούς. Τέλος, η Ρωσία θα βοηθήσει στην περαιτέρω διατήρηση της βιωσιμότητας της Ένωσης, διατηρώντας ανοιχτή στάση απέναντι σε νέα δυνητικά μέλη της Ένωσης (International Crisis Group, 2016: 22). Ένα μοντέλο σαν το παραπάνω, θα μπορούσε να συνεισφέρει στη σταθερότητα και να προωθήσει την ευημερία, μέσα από την καθοδήγηση και την παρουσία της ρωσικής ηγεμονίας.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία αναπτύχθηκε η ιδέα ότι η Ρωσία έχει τη δυνατότητα υπό ορισμένες προϋποθέσεις να επιφέρει την οικονομική σταθερότητα στον περιφερειακό σχηματισμό της ΕΑΟΕ, αλλά οι υπάρχουσες συνθήκες δεν συνιστούν πρόσφορο έδαφος προκειμένου να προχωρήσει προς την συγκεκριμένη κατεύθυνση. Με βάση τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, υποστηρίχθηκε ότι δυνητικά η ρωσική ηγεμονία μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη για την οικονομική σταθερότητα των υπολοίπων χωρών.

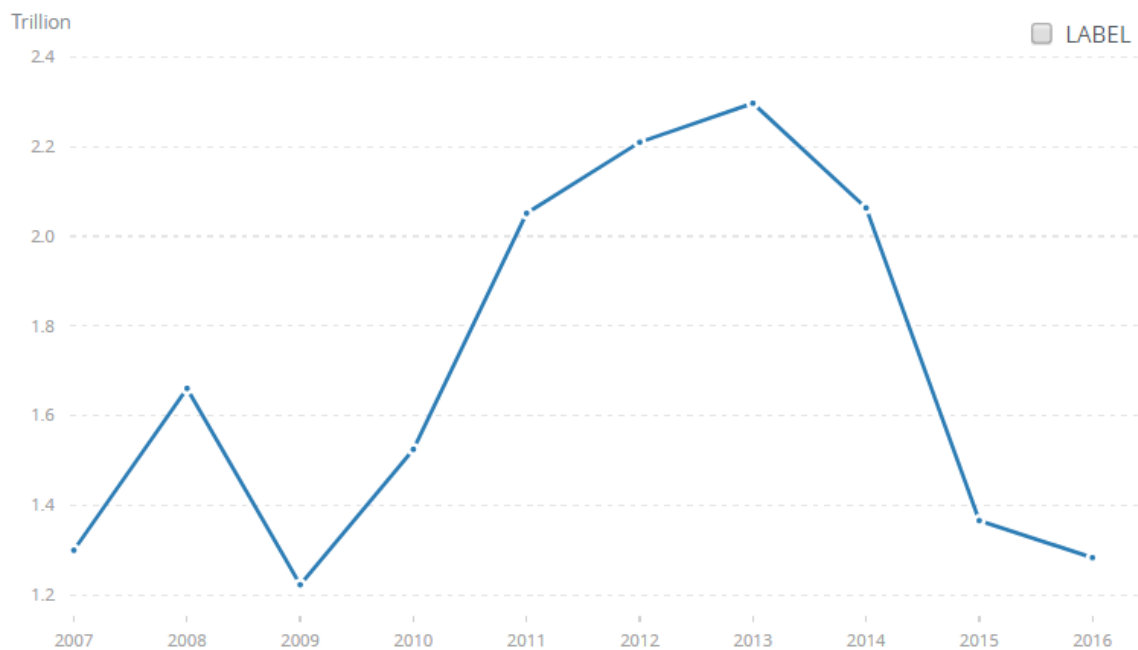
Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας δύναται να προτείνει τα καθήκοντα και τους στόχους του ηγεμόνα, προκειμένου αυτός να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση εδραίωσης ενός φιλελεύθερου συστήματος. Στην υπό μελέτη περίπτωση, η ΕΑΟΕ αποτελεί το περιφερειακό πλαίσιο, εντός του οποίου εξετάζεται η υπόθεση της περιφερειακής σταθεροποίησης. Η ΕΑΟΕ δεν αποτελεί έναν νέο περιφερειακό σχηματισμό αλλά είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας προσπαθειών για περιφερειακή ολοκλήρωση, η οποία ξεκινά αμέσως μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Το περιεχόμενο της Συνθήκης για την εγκαθίδρυση της Ένωσης καθώς και το όραμα που αναπτύχθηκε γύρω από αυτήν σε διακηρυκτικό επίπεδο, δείχνουν ότι η ΕΑΟΕ στοχεύει στο να αποτελέσει έναν φιλελεύθερο περιφερειακό σχηματισμό, εντός του οποίου θα εξασφαλιστεί η ελεύθερη ροή κεφαλαίου, αγαθών, εργατικού δυναμικού και υπηρεσιών. Η Ρωσία, όντας η ηγεμονική δύναμη εντός της ΕΑΟΕ, θα μπορούσε μέσα από τον συντονισμό των μακροοικονομικών διαδικασιών, τη στοχευμένη διαχείριση των θεσμικών δυνατοτήτων της Ένωσης και την προώθηση της ενοποίησης σε επίπεδο ιδεών, να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση εδραίωσης ενός φιλελεύθερου συστήματος. Ωστόσο, η ύφεση στην οποία έχει περιέλθει η οικονομία της χώρας κατά την παρούσα χρονική περίοδο, η δυσπιστία των υπόλοιπων κρατών-μελών απέναντι στους στόχους της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, το αίτημα για συνύπαρξη εθνικής κυριαρχίας και υπερεθνικής ενοποίησης, δυσχεραίνουν την υλοποίηση του ρόλου αυτού από την πλευρά της Ρωσίας. Η πρόκληση λοιπόν της ρωσικής πλευράς έγκειται στην ανάγκη φιλελευθεροποίησης της οικονομικής πολιτικής της, του εκσυγχρονισμού των δομών της Ένωσης και την ανοικοδόμηση της απαιτούμενης εμπιστοσύνης από τα κράτη-μέλη. Ως εκ τούτου, η εφαρμογή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας σε ένα περιφερειακό πλαίσιο δεν καθίσταται δυνατή στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης καθώς από τη μια πλευρά η Ρωσία αποτελεί – συγκριτικά με τα υπόλοιπα κράτη - την ηγεμονική δύναμη, αλλά το γεγονός αυτό δεν συνιστά επαρκή συνθήκη για τον μετασχηματισμό του οικονομικού συστήματος των υπολοίπων χωρών,

σύμφωνα με τις προσαγές της θεωρίας, καθώς δεν πληροί τις προϋποθέσεις που θα της επέτρεπαν να δραστηριοποιηθεί προς την συγκεκριμένη κατεύθυνση. Έπειτα, τίθεται το ερώτημα αναφορικά με τη δυνατότητα εφαρμογής της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας σε άλλους περιφερειακούς σχηματισμούς, δεδομένης της δυναμικής που μπορεί να αναπτύξει μια ηγετική δύναμη, λειτουργώντας σε ένα περιορισμένο εύρος χωρών. Η περαιτέρω έρευνα προς την κατεύθυνση του ερωτήματος αυτού, θα μπορούσε να αναδείξει επιμέρους πτυχές της ακαδημαϊκής συζήτησης πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, μέσω της εξέτασης διαφορετικών συνιστωσών τόσο του εκάστοτε περιφερειακού σχηματισμού όσο και του ρόλου μιας ηγετικής δύναμης εντός αυτού.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι προκειμένου η οικονομική σταθερότητα να φτάσει σε ένα επιθυμητό στάδιο πραγμάτωσης, είναι αναγκαίο να συνοδεύεται και από την αντίστοιχη κοινωνική δυναμική. Τα μακροοικονομικά δεδομένα και το εννοιολογικό εύρος της «σταθερότητας» και της «φιλελευθεροποίησης», θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη και τον ανθρώπινο παράγοντα. Η έννοια της οικονομικής σταθερότητας δεν έχει βαρύνουσα σημασία, αν δεν συνοδεύεται από την αντίστοιχη κοινωνική ευημερία, την τεχνολογική ανάπτυξη στις υπηρεσίες των πολιτών, του αναπτυγμένου κράτους δικαίου και της ίσης πρόσβασης στις υπηρεσίες και τα αγαθά που παράγει το συγκεκριμένο είδος σταθερότητας. Ο κοινωνικός αντίκτυπος της σταθερότητας στους πολίτες των κρατών-μελών, θα μπορούσε να αποτελέσει εξίσου αντικείμενο περαιτέρω μελέτης, καθώς η έμφαση στα άτομα ως δρώντες, αποτελεί ιδιαιτέρως σημαντική έκφανση του εξεταζόμενου ζητήματος.

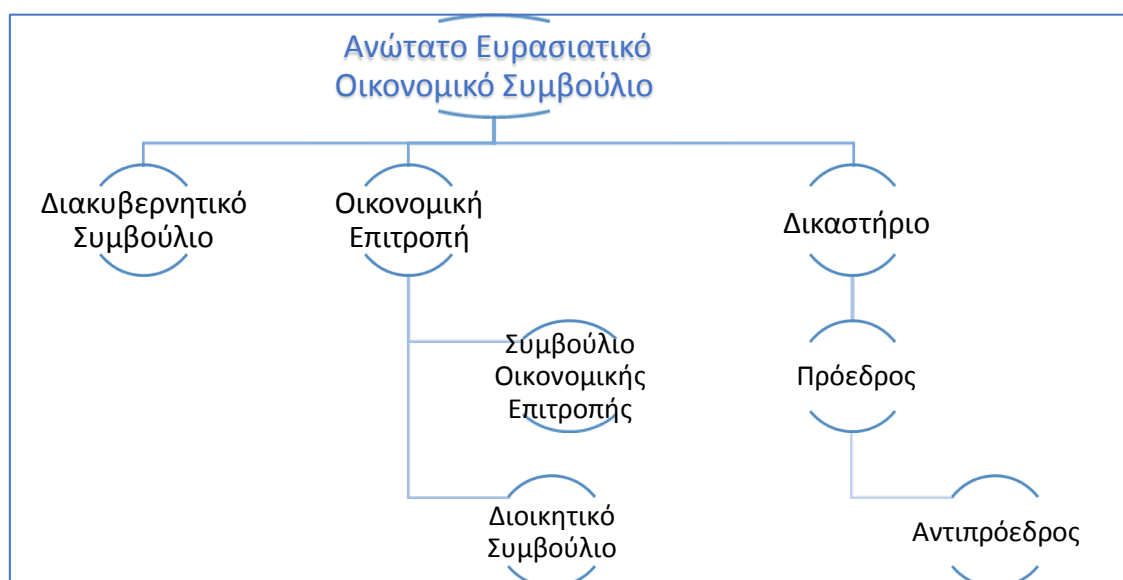
Παράρτημα

Διάγραμμα 1. Επίπεδα ρωσικού ΑΕΠ για την περίοδο 2008-2016 σε δολάρια

(Πηγή: The World Bank)

Οργανόγραμμα 1. Θεσμική συγκρότηση της ΕΑΟΕ

[Με βάση το Eurasian Economic Commission (2015)]

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Μαργαρίτου, Κ. (2017) *Η Υψηλή Στρατηγική της Ευρασιατικής Ολοκλήρωσης: Η στρατηγική αλληλεπίδραση Ευρασιατικής Ένωσης – Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*, Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων

Gilpin, R. (1995) *Η Πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων*, Α' Τόμος, Αθήνα: Gutenberg

Gilpin, R. (2002) *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: Η διεθνής οικονομική τάξη*, μτφρ. Στροϊκού, Η., Αθήνα: Ποιότητα

Jackson, R. & Sorensen, G. (2006) *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: η σύγχρονη συζήτηση*, μτφρ. Κωνσταντινίδης, Χ., Αθήνα: Gutenberg

Krugman, R. P., Obstfeld, M. & Melitz, J. M. (2015/1995) *Διεθνής Οικονομική: θεωρία και πολιτική*, 4η έκδοση, μτφρ. Λαντουρή, Γ., Δουλφής, Γ. & Πανταζίδης, Σ., Αθήνα: Κριτική

Ξενόγλωσση

Balakishi, S. (2016) *Eurasian Economic Union: Russia's New Foreign Policy in the South Caucasus*, Working Paper No. 2016/1, The Maastricht School of Management

Blockmans, S., Kostanyan, H. & Vorobiov, I. (2012) *Towards a Eurasian Economic Union: The Challenge of Integration and Unity*, Special Report No. 75, Centre for European Policy Studies, διαθέσιμο στο <https://ssrn.com/abstract=2190294>, αρχείο επισκεφθέν 03/11/2017

Dragneva, R. & Wolczuk, K. (2017) *The Eurasian Economic Union: Deals, Rules and the Exercise of Power*, London: Chatham House, διαθέσιμο στο <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2017-05-02-eurasian-economic-union-dragneva-wolczuk.pdf>, αρχείο επισκεφθέν 26/01/2018

Esenaliev, D. & Asylbek kyzy, G. (2017) *Eurasian Economic Union policies and practice in Kyrgyzstan*, Stockholm International Peace Research Institute, διαθέσιμο στο

<https://www.sipri.org/commentary/topical-backgrounder/2017/eurasian-economic-union-policies-and-practice-kyrgyzstan>, αρχείο επισκεφθέν 27/02/2018

Gilpin, R. (1975) *U.S. Power and the Multinational Corporation*, New York: Basic Books

Gilpin, R. (1981) *War and Change in World Politics*, United Kingdom: Cambridge University Press

Hansen, S. F. (2013) Integration in the post-Soviet space, *International Area Studies Review*, 16: 2, 142-159

International Crisis Group (2016) *The Eurasian Economic Union: Power, Politics and Trade*, Europe and Central Asia Report No. 240

Keohane, O. R. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press

Khitakhunov, A. & Mukhamediyev, B. & Pomfret, R. (2017) Eurasian Economic Union: present and future perspectives, *Economic Change and Restructuring*, 50: 1, 59-77

Kindleberger, C. (1973) *The World in Depression, 1929-1939*, London: Allen Lane

Kindleberger, C. (1981) Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods and Free Riders, *International Studies Quarterly*, 25, 242-254

Kirkham, K. (2016) The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony?, *Journal of Eurasian Studies*, 7, 111-128

Knobel, A. (2015) Evraziskiy Ekonomitseskii Soyuz: perspektivi razvitiya i vozmozhnie prepiatstviya [Eurasian Economic Union: prospects for development and possible obstacles], *Voprosy Ekonomiki* [Economy Issues], 3, 87-108, διαθέσιμο στο http://contact.iet.ru/files/text/nauchnie_jurnali/knobel_vopreco_3-2015.pdf, αρχείο επισκεφθέν 13/2/2018

Krasner, S. (1976) *State Power and the Structure of International Trade*, *World Politics*, 28:3, 317- 347

Lebedeva, L. F., Migaleva, T. E. & Podbiralina, G. V. (2015) Evraziskiyi Ekonomitseskii Soyuz: Novii Etap Ekonomitseskogo Zvaimodeisvia [Eurasian Economic Union: New Stage of Economic Integration], *Mirovaya Ekonomika* [World Economy], 3:81, 117-127

Milner, V. H. (1998) International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability, *Foreign Policy*, 110, 112-123

Olson, M. (1965) *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge: Harvard University Press

Popescu, N. (2014) *Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely*, Chaillot Paper no. 132, EU Institute for Security Studies

Roberts, P. S. & Moshes, A. (2015) The Eurasian Economic Union: a case of reproductive integration?, *Post-Soviet Affairs*, 32:6, 1-24

Shendrikova, D. (2015) *Going regional the Russian way: The Eurasian Economic Union between instrumentalism and global social appropriateness*, GR:EEN Working Paper, Italian Institute for international Political Studies, διαθέσιμο στο http://cris.unu.edu/sites/cris.unu.edu/files/WP%2054_GREEN_Shendrikova.pdf, αρχείο επισκεφθέν 03/02/2018

Slobodchikoff, O. M. (2014) *Building Hegemonic Order Russia's Way: Order, Stability, and Predictability in the Post-Soviet Space*, New York: Lexington Books

Snidal, D. (1985) The limits of hegemonic stability theory, *International Organization*, 39, 579-614

Strange, S. (1987) The Persistent myth of lost hegemony, *International Organization*, 41, 551-574

Tarr, G. D. (2016) The Eurasian Economic Union of Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, and the Kyrgyz Republic: Can It Succeed Where Its Predecessor Failed?, *Eastern European Economics*, 54:1, 1-22

Tavadyan, A. A., Safaryan A. V, Tevikyan, R. A., Tavadyan, A.A., Arutyunyan, A. G., Sarukhanyan, N. S. & Demidenko, V. M. (2013) *Armenia and the Customs Union: Impact of Economic Integration*, Report No. 20, Eurasian Development Bank

Ter-Matevosyan, V., Drnoian, A. Mkrtchyan, N. & Yepremyan, T. (2017) Armenia in the Eurasian Economic Union: reasons for joining and its consequences, *Eurasian Geography and Economics*, 58:3, 340- 360

Vinokurov, E. (2010) Ot Postsovetskoi k Evraziiskoi Integracii [From Post-Soviet Integration to Eurasian Integration], *Ervaziiskaya Ekonomicheskaya Integraciya* [Eurasian Economic Integration], 3, 3-5

Vinokurov, E. & Libman, A. (2012) *Eurasia and Eurasian Integration: Beyond the Post-Soviet Borders*, Eurasian Integration Yearbook, Eurasian Development Bank, 80-95

Vinokurov, E., Korshunov, D., Pereboev, V. & Tsukarev, T. (2017) *Evraziskyi Ekonomitseskii Soyuz* [Eurasian Economic Union], MPRA Paper No. 82051, Eurasian Development Bank, διαθέσιμο στο <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/82051/>, αρχείο επισκεφθέν 12/02/2018

Vinokurov (2017) Eurasian Economic Union: Current state and preliminary results, *Russian Journal of Economics*, 3, 54-70

Webb, C. M. & Krasner, D. S. (1989) Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment, *Review of International Studies*, 15, 183-198

Yesdauletova, A. & Yesdauletov, A. (2014) The Eurasian Union: Dynamics and Difficulties of the Post-Soviet Integration, *Trames*, 18:1, 3-17

Πρωτογενείς πηγές

Eurasian Development Bank (2017) *Eurasian Economic Integration*, Report No. 43, Center for Integration Studies, διαθέσιμο στο http://greater-europe.org/wp-content/uploads/2017/06/edb-centre_2017_report-43_eei_eng.pdf, αρχείο επισκεφθέν 22/01/2018

Eurasian Economic Commission (2015) *Eurasian Economic Integration: Facts and Figures*, Library of Eurasian Integration, διαθέσιμο στο http://www.eurasiancommission.org/en/Documents/broshura26_ENGL_2014.pdf, αρχείο επισκεφθέν 20/01/2018

Eurasian Economic Commission (2016) *Obemy jeksportnyh postavok Respubliki Armenija gosudarstva – chleny EAJeS za 2015 god* [Export Volumes of the Republic of Armenia to Member-States of the EAEU], διαθέσιμο στο https://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr i makroec/dep_stat/tradestat/tables/intra/Documents/2015/12/I201512_8_1.pdf, αρχείο επισκεφθέν 01/03/2018

Eurasian Economic Commission (2017) *Eurasian Economic Integration: Facts and Figures*, Library of Eurasian Integration

World Bank (2014) *Armenia: A Cloudy Outlook*, The World Bank Group, Armenia Economic Report 6, διαθέσιμο στο <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/armenia/Armenia%20ER.pdf>, αρχείο επισκεφθέν 01/03/2018

Διαδικτυακές πηγές

Libman, A. (2018) Eurasian Economic Union: Between perception and reality, <http://neweasterneurope.eu/2018/01/09/8767/> (09/01), *New Eastern Europe*, αρχείο επισκεφθέν 26/02/2018

Nazarbayev, N. (2012) Remarks by President Nursultan Nazarbayev at a meeting with heads of the diplomatic missions accredited in Kazakhstan, *Official site of the President of Kazakhstan*, διαθέσιμο στο http://www.akorda.kz/en/page/remarks-by-president-sursultan-nazarbayev-at-a-meeting-with-heads-of-the-diplomaticmissions-accredited-in-kazakhstan-2-03-2012_1341926694, αρχείο επισκεφθέν 07/02/2018

Observatory of Economic Complexity, Russia, διαθέσιμο στο <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/rus/#Imports>, αρχείο επισκεφθέν 03/03/2018

Putin, V. (2011) Novyi integratsionnyi proekt dlya Evrazii – budyshchee, kotoroe rozhdaetsya segodnya [A New Integration Project for Eurasia – The Future Which is Being Conceived Today], *Izvestiya*, διαθέσιμο στο <http://izvestia.ru/news/502761>, αρχείο επισκεφθέν 13/02/2018

Putz, C. (2018) Remember the Eurasian Economic Union? Oh yeah, that...how's that going? (13/01), *The Diplomat*, διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2018/01/remember-the-eurasian-economic-union/>, αρχείο επισκεφθέν 26/02/2018

Workman, D. (2018) Russia's Top Trading Partners, διαθέσιμο στο <http://www.worldstopexports.com/russias-top-import-partners/> (01/03), *World's Top Exporters*, αρχείο επισκεφθέν 03/03/2018